

Pavlo Hai-Nyzhnyk

**BASIC PRINCIPLES OF THE STRATEGY
FOR DE-OCCUPATION AND REINTEGRATION OF CRIMEA
IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE:
ASPECTS OF THE PROBLEM AND SOLUTION AREAS**

Павло Гай-Нижник

**ОСНОВНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ
ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ КРИМУ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
ШТРИХИ ДО ПРОБЛЕМИ
Й НАПРЯМКИ РОЗВ'ЯЗАННЯ**

УДК 94(477.6):94(470+571)
ББК 63.3(4УКР)64+63.3(0)4-68

Pavlo Hai-Nyzhnyk / Гай-Нижник Павло

Г-14

Basic Principles of the Strategy for De-Occupation and Reintegration of Crimea in the Context of National Security of Ukraine: Aspects of the Problem and Solution Areas / Основні засади Стратегії деокупації та реінтеграції Криму в контексті національної безпеки України: штрихи до проблеми й напрямки розв'язання. – К.: «МП Леся», 2017. – 105 с.

The new research of Doctor of History, Head of the Historical Studies Department of the Research Institute of Ukrainian Studies Pavlo Hai-Nyzhnyk offers and analyzes key concepts for developing the strategy for de-occupation and reintegration of Crimea in the context of national security of Ukraine. It points out key problems of the origins and current overcoming of the pro-Russian identity on the Crimean peninsula as well as the ways to optimize the system of state governance and security of Ukraine.

The research and its publication are subsidized by the grant of State Fund for Fundamental Research in terms of the competitive project (Ф-72/21443) «Aggression of the Russian Federation against Ukraine: Historical Prerequisites and Modern Social Consequences.»

Recommended for publication by the Academic Council
of the Research Institute of Ukrainian Studies of Ministry of Education and
Science of Ukraine (protocol No.5 of June 29, 2017)

Translated by Victoria Kalyna

У новій праці доктора історичних наук, завідуючого відділу історичних студій Науково-дослідного інституту українознавства П. П. Гай-Нижника пропонуються та аналізуються основні засади щодо вироблення Стратегії деокупації та реінтеграції Криму в контексті національної безпеки України. Вказується на наріжні проблеми витоків і подолання проросійської ідентичності на Кримському півострові на сучасному етапі та шляхи оптимізації системи державного управління й безпеки держави Україна.

Підготовлено та видано за грантової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом (Ф-72/21443) «Історичні передумови та сучасні суспільні наслідки агресії Російської Федерації проти України».

Рекомендовано до друку Вченою радою
Науково-дослідного інституту українознавства МОН України
(протокол № 5 від 29 червня 2017 р.)

Переклад англійською: Вікторія Калина

ISBN 978-617-7530-17-5

© Pavlo Hai-Nyzhnyk
© Павло Гай-Нижник

Pavlo Hai-Nyzhnyk

**Basic Principles of the Strategy
for De-Occupation and Reintegration of Crimea
in the Context of National Security of Ukraine:
Aspects of the Problem and Solution Areas**

Expert-analytical report

Kyiv 2017

«Nation is secure when it does not have to sacrifice its legal interests for the sake of avoiding war and when, in case of necessity, it is able to protect these interests by means of war.»

Walter Lippmann

Modern global order undergoes intense transformations, which implies redistribution of leverages, scope of influence, and balances as in the meaning of control over planetary resources, globalized financial and economic system, energy sphere, regulation and acquisition of new high-tech communications and inventions, etc., so in the meaning of search for new humanitarian bases of cohabitation on our planet and basic framework for geopolitical relations, formulae, models, and gears of efficient international security system.

Ukraine, which geographically and historically has always lain on the transition of global geopolitical interests, trade and economic ways, and civilization-forming processes, appeared in the spotlight of radical worldwide changes. It is one of the flashpoints in Eurasian terrains, where modernity transforms and the future of global relations is being born.

Unfortunately, humanistic principles of solving civilization-al crises and crucial contradictions in the global redistribution of spheres of interest often yield to power methods, which, under modern conditions, acquire hybrid form and total features. Ever since the declaration of its independence and sovereignty, the state of Ukraine – as the subject of international community—has permanently been on the periphery of opposition between West and East and remained an object of potential struggle between the giants of global geopolitics: USA and Europe (NATO and EU), on the one hand, and Russia, on the other. This opposition culminated in the 2014 aggression of the Russian Federation against Ukraine and vividly testified the imperial revanchist nature of Moscovia, which, under the conditions and 20th-century realia, seems completely anachronistic.

The victory of the Revolution of Dignity, which the Kremlin political strategists had hypothetically assumed and feared, brought

to naught the entire many-year effort of Russia to conquer Ukraine in a hybrid creeping manner and transform it into Russia's satellite state with the controlled President and dummy politicians. However, the President of the Russian Federation V. Putin, as well as the Russian political establishment, did not only refuse to admit the proved fact that Ukraine had started its separation from the peri-Moscow civilization orbit but also couldn't (due to their narrowed vision) realize a new geopolitical reality. Putin treated that as his personal offence and failure as well as a challenge for Russia itself, a permanent threat to its future existence from both the neoimperial perspective and the point of danger: its megasubjectivity could turn into historical retrospective.

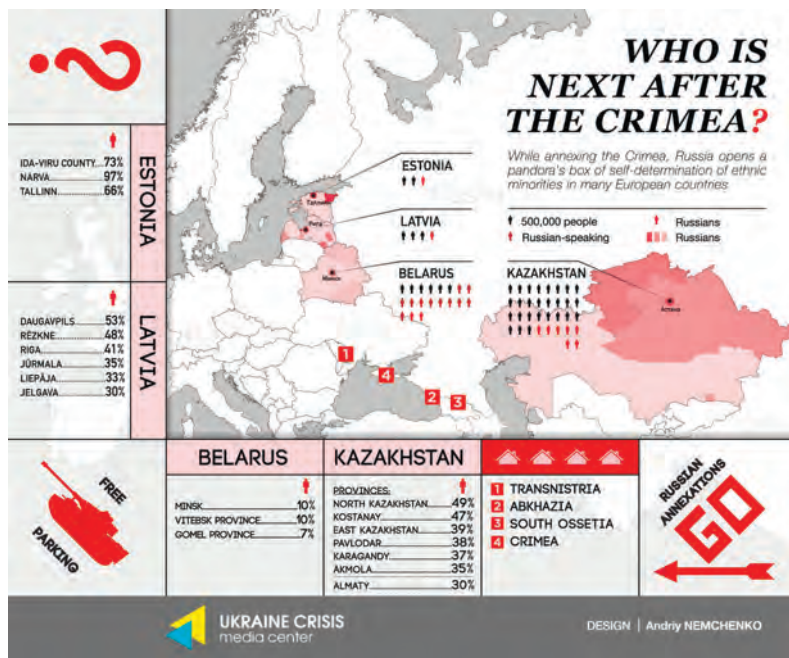
Objective reality proves the disappointing result: this war is for Ukraine and its nation not only the visionary conflict or clash of civilizations but also a fight for the right of existence in the full and impressive meaning of these words.

Onset of the undeclared war of the Russian Federation against Ukraine is an unconcealed aggression against the sovereign independent state and the demonstrative violation of international norms. It is absolutely obvious that Putin's Russia is not only an aggressor but also a terrorist state threatening European and global security. Consequently, the entire civilized world (Christians and Muslims, Buddhists and Jews, atheists, politicians, and businessmen) must realize that, the mask of the so-called managed democracy of the Russian Federation is a monster of ochlocratic tyranny in disguise. It is a political (and not exclusively) maniac-pervert that had enwreathed the impoverished nations of his Khanate with ferrets of ignorance, fear, and lie to keep poisoning them with all-encompassing hatred and arrogance, nurtured by the subliminal and incomprehensible desire to remain in their miserable, animal-like state. He aims for destruction. His hunger doesn't have any life or political logic; it cannot be rationally explained. It is an instinct, uncontrolled desire to destroy and enslave, subconscious aspiration to not only nullify the millennia-old human values and cohabitation rules but also an attempt to master, deride, and emasculate the essence, the goals, and the missions of world civilizations.

Global community must understand that Putin's Moscovia is an aggressor state by nature, that Putin's empire doesn't only

sponsor terrorism but is a terrorist state itself. To crown it all, this insane, miserable, and insatiable organism is headed by the one who aims to redivide the world according to his imperial hallucinations caused by his sick imagination. Russia is trying to plunge the mankind in chaos and despair as well as implant it the virus of moral and virtue fall. The plague of decay, which is to provide the Kremlin with the possibility to spread its lies, fears, and ignorance through its and its satraps' rule, can approximate the end, which will be ruled by sin, fear, and darkness, permanent war, poverty, and weeping over blood and losses...

Ukraine is now hindering the implementation of these world-hating intentions. Today it confronts the newly-built empire of evil and will break the ice for its fall. Thus, the world (people of various opinions and religions, states with different political and social systems, etc.) must unite around Ukraine to save themselves and civilization advancement by accelerating the death of the dragon of sufferings and razing to the ground the new empire of evil!

«Ukraine would not become a powerful state without Crimea, particularly from the economic point of view. In such a case, unnaturally isolated from the sea, Ukraine would have to necessarily intensify its desire to occupy this sea coast and, along with that, would aggravate the relations with the state that had received the control over the peninsula.»

«Ukraine cannot live without Crimea; it will be a body without limbs. Crimea must belong to Ukraine no matter the conditions: be it total agglutination or a broad autonomy, the latter considerably depending on the desire of Crimean people. However, we must be fully protected from Crimean hostilities. In the economic sense, Crimea cannot virtually live without us.»

*Pavlo Skoropadsky
Hetman of Ukraine*

«We will make Crimea join Ukraine—this is the goal of the customs warfare. We will use a number of means to make you more obedient. And if afterwards you campaign for the pro-Russian vector, we will hang you.»

*Ihor Kistiakivsky,
Interior Minister
of the Ukrainian State*

Russian aggression—the annexation of Crimea and war in eastern Ukraine—caused fundamental changes in bilateral relations of the states: 1) the destruction of contractual-legal framework between Kyiv and Moscow; 2) the elimination of institutional gears of interstate relations; 3) the disablement of contacts at the higher level, the confrontational character of political and diplomatic relations; 4) enormous human, territorial, and economic losses on the part of Ukraine; 5) the unprecedented abridgement of economic cooperation; 6) deep alienation between Ukrainians and Russians [35, p.2].

New political and ideological reality¹ emerged in relations between Ukraine and Russia. Thus, we need to reevaluate and reconsider the nature, ideology, and, in general, the institutional system of relations with Russia in key spheres (politics, security, economy, energy, humanitarian field, and so on), taking into account that Russian government in place constitutes a key threat to the Ukrainian statehood. We also should develop a new conceptual model of coexistence with Putin's Russia, which would reflect modern realia and prospects of bilateral relations, taking into consideration the standpoints of western partner countries and international organizations.

National security² is known to function through the system of various relations between the individual and the society, the citizen and the state, society and the state, or different countries. Along with that, it is worth remembering the sharp and generalizing expression by Thomas Hobbes that «national security is not only the core of state-building activity—it is a key sense of the state's existence.» Thus, we can summarize that national security is the condition of domestic and interstate relations, which determines the effectiveness of the system protecting governmental, legal, and social guarantees for rights and freedoms of man and citizen; fundamental values and interests of the society and sovereign

1 See: Hai-Nyznhyk, P. (2017) *Russia against Ukraine (1990–2016): From Blackmail and Enforcement Policy to the War of Absorption and the Attempt of Destruction*. Kyiv: MP Lesia, 332 p.

2 The «National Security» concept was introduced to the political vocabulary in the 1904 address of President T. Roosevelt to the U.S. Congress, in which he substantiated the annexation of the Panama Canal by the national security interests.

state from inner and outer threats, and functions according to the key principles of national security provision:

- priority of rights and freedoms of man and citizen;
- supremacy of law;
- priority of contractual (peaceful) ways of conflict settlement;
- expediency and relevance of means for protecting national interests from real and potential threats;
- distinctive delineation of powers and interaction of all governmental authorities while ensuring national security;
- democratic civil control over military organization of the state and other structures of the national security system;
- employment of interstate systems and gears for international collective security to the benefit of Ukraine [18, p.351].

National security is also one of the levels at which international security functions as the governmental activity aimed at the establishment of relations between the people and the state for disabling the real threats to the development of the society. The fortification of national security also implies the development of strategic partnership relations, which are among the important foreign policy tools, more and more extensively used by lead countries and integration unions as a means for making their activity more efficient on the global arena.

Modern Ukraine has faced threats and challenges that require immediate solution. The most acute of them are:

- military aggression, participation of regular troops, counselors, instructors, and mercenaries in the warfare in the territory of Ukraine;
- temporary occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol along with further destabilization of Baltic-Black-Sea-Caspian region;
- intelligence and subversive, as well as diversionary activities aimed at stirring up interethnic, interconfessional, and social enmity and hatred, separatism and terrorism; establishment and comprehensive support, in particular military,

of puppet quasi-state formations in the temporarily occupied parts of Luhansk and Donetsk regions;

- augmentation of military formations near the borders of Ukraine and in the temporarily occupied territory of Ukraine, including the perspective of tactical nuclear weapon deployment on the Crimean peninsula;

- info- and psychological war, abasement of Ukrainian language and culture, falsification of Ukrainian history, distortion and alteration of the real information picture of the world via Russian media, etc.

This context brings about the primary strategic goal of the national security state policy of Ukraine. It includes the restoration of territorial integrity of the country and the complex of its democratic institutes all over its territory; consolidation of Ukrainian political nation; shaping of a nationwide identity; unity of all citizens of Ukraine and all regions of Ukraine; reintegration of temporarily occupied territories after their liberation.

The key types of today's conflicts are asymmetrical and hybrid wars, which occur between strong and weak states or non-state actors. The armed conflict taking place in eastern Ukraine can be characterized as a hybrid-asymmetrical warfare of the Russian Federation against Ukraine. Besides, Ukraine is also involved in a network-centric warfare, which is aimed at achieving information advantage by uniting military objects into an information network. Apart from exclusively classic military methods, Russia extensively uses—perhaps, for the first time—the concept of the «three-quarter war.» The concept implies that the modern soldier must be ready to combat on basic terms in one quarter, carry out police functions in the second one, and fulfill humanitarian missions in the third one [13].

It must be taken into account that Russian aggression against Ukraine is conducted not only by direct intrusion but also has several components of modern expansion methods. In relation to the growing global role of information in the armed struggle and the appearance of information society, Ukraine also lives in the state of information war, when the aim of confrontation is achieved exclusively by means of information struggle, thus

making information itself—in a certain field of its use—a tool for achieving political goals, a weapon. To solve these issues, Ukraine must, first of all, create effective information policy, targeted at the support of civil thought regarding the fact that the occupied territories, namely the AR of Crimea, are an integral part of the Ukrainian state and their inhabitants are citizens of Ukraine.

Political conflict around Crimea started as early as in the late 1980s, when Ukraine began restoring its independence. It is then that the problem of Crimea's belonging became very acute and some Russian milieus tried to aggravate it to an ethnonational conflict. As it is known, in the early 1990s, the Crimean question was settled in favor of Ukraine; however, the Russian Federation—part of its political elite—didn't recognize such political decision as an accomplished fact. Consequently, the ideal game of Russia promulgated the idea of «unfair transfer» of Crimea by M. Khrushchov to Ukraine, thus preparing several possible revenge scenarios. The argument of mythical «historical justice» was used as one of the trump cards for such

pseudo-Reconquista along with the cultivation of the pro-Russian regional identity among the majority of Crimean inhabitants, supported by the powerful information and ideological struggle for the mind of an average person and the factor of physical presence of the Russian troops on the peninsula. Then Ukraine managed to stave off the attempts to ignite the ethnonational conflict and overcame a quite deep political crisis³. The proclamation of the Autonomous Republic of Crimea, despite the unitary system of Ukraine, significantly contributed to that. The autonomy itself voted for the Constitution, which guaranteed the free development of all ethn, the three languages gaining the official status in the AR of Crimea.

The axiological, even civilizational, conflict is important in the view of public attitudes of the «Crimean knot.» The Crimea, as no other region of Ukraine, revealed the conflict of values, collision of interests and goals of various ethnonational communities and social groups with the values, interests, and goals of the Ukrainian state in its European advancement. A significant part of Crimean population can be characterized by ideological diffidence, reactionary Soviet consciousness, paternalism, dominating majority opinion and rejection of alternatives. The attitude towards others is shown in the framework of stereotypes «ours-theirs,» with an intolerant treatment of «them.»

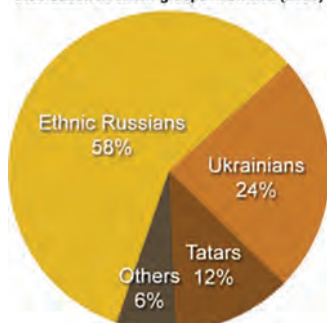
In this regard, during the expert discussion «Strategy of Reintegrating Crimea: Problems of Development and Prospects of Realization» (October 8, 2014, Research Institute of Ukrainian Studies), Doctor of Political Sciences O. Kalakura quite aptly reminded about several crucial and open conflicts in Crimea, which had ethnonational features. This was the conflict in Morske village near Sudak, where in 2000 a permanent opposition

³ According to Stockholm International Peace Research Institute, more than 70% (i.e., 3/4) of all global military conflicts of the mid-1990s were interethnic [3, p. 382].

between the Russian Orthodox and Muslim communities took place. It was caused by the decision of the Archbishop of Crimea and Simferopol Lazarus to place a thousand memorial crosses on the peninsula in honor of the 2000th anniversary of Christ's Birth, the 1000th anniversary of the baptism of Rus, and proclamation of Crimea the «cradle of Orthodoxy.» Another long-lasting conflict referred to the question of territory ownership and the history of Holy Dormition monastery near Bakhchysarai, etc. [22, pp.513–517].

Distribution of ethnic groups in Crimea (2001)

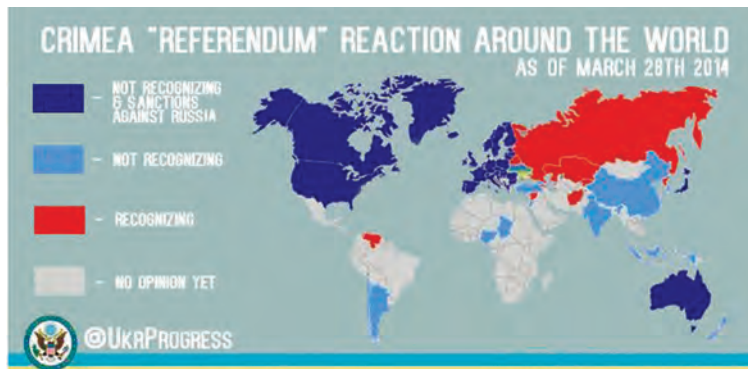

It also must be borne in mind that, in the ethnic sense, Crimea is the least Ukrainian and the only region where ethnic Ukrainians do not constitute a majority. According to the 2001 All-Ukrainian census, before the occupation, the population of the AR of Crimea for 95% consisted of: Russians (58.5%, 1180.4 thousand persons), Ukrainians (24.4%, 492.4 thousand persons), and Crimean

Tartars (12.1%, 243.4 thousand persons) [22, p.479; 34]. Let me also remind you that as early as in 2010, 74.6% of representatives of a so-called Crimean «Slavic community» (Ukrainian citizens that are ethnic Ukrainians or Russians) had their sociocultural orientation geared towards Russian cultural and linguistic identity; 65.7% were convinced that Ukrainians and Russians are one nation, while 44.2% did not consider themselves representatives of the Ukrainian political nation [24, pp.4–5]. A similar situation was proved by the data of other sociological research [36].

Besides, the Ukrainians of Crimea as a regional minority didn't receive any efficient help for satisfying their needs either from the side of official Kyiv or from the Autonomy's authority. As a result, part of them have virtually assimilated in the ethnocultural sense with the Russian-speaking Slavic community: according to the survey conducted by *Razumkov* Center in 2008, a relative majority of ethnic Ukrainians in Crimea related themselves to the

Russian cultural tradition [43, p.3]. In the fall of 2013, the majority of pro-Russian inhabitants of Crimea didn't accept arguments in favor of signing by Ukraine the European Union Association Agreement, didn't understand the reasons for Euromaidan, All-Ukrainian protests, and the Revolution of Dignity. Thus, in regard to the spheres of manifestation and the reasons of emergence, the ethnopolitical conflict around Crimea is not only an interstate but also a political, territorial, economic, historic and cultural, legal, psychological, and ideological one... Thus, regulation must concern every sphere of manifestation and the reasons for emergence, as the manifold nature of ethnopolitical conflicts stipulates the diversity of ways for their solution. The uniqueness of the 2014 annexation of Crimea also consists in the fact that for the first time since World War II a foreign founding member state of UNO, after resolving a conflict against another founding member state of UNO, has officially announced the occupied territory a part of its country⁴.

4 Nagorno-Karabakh, Southern Ossetia, Abkhazia, Transnistria, «LPR», «DPR» became unrecognized, but nevertheless, separate quasi-state formations, which officially do not constitute a part of the aggressor state. In such situation it is quite hard to prove the fact of aggression. Their separation can be interpreted as the logical «right of the nations for self-determination»—a legitimate international principle competing with the principle of territorial integrity. However, as D. Matsola reasonably states, there is no international norm to even indirectly justify the annexation of the territory. Moreover, the horrors of World War II generated International law, grounded on the direct prohibition of seizing alien territories. For Germany, France, Japan, USA, and many other countries, the return of Crimea to Ukraine is necessary not even due to its unfair annexation but for the sake of preventing the «Crimean precedent» from causing a chain reaction of «returning native lands» in the entire world [27].

To enter the stage of conflict settlement and be ready for resolving it, Ukraine must, first of all, provide the preparation of reintegration with the social capital it has received as a result of the Revolution of Dignity, direct contacts of the civil society with the temporarily occupied territory and its inhabitants. In particular, these might be the contacts between the NGO «Maidan of Foreign Affairs,» which, by the way, has already presented its own Crimean Reintegration Strategy; the «FreeCrimea» project; other community forces of Ukraine and the representatives of the civil society in Crimea: Mejlis, Ukrainian, and Russian organizations. It is worth remembering that by no means all Crimeans welcomed Russian occupants (there is already such notion as «other Russians»). According to M. Dzhemilev, 35% of the population took part in the so-called «referendum» [7] (i.e., a considerable part of Russians haven't collaborated in that illicit referendum). At the same time, the results of social surveys testify that 39% of Crimean respondents supported the idea of double citizenship with Russia⁵, while the peninsula itself saw the growth of disappointment with its new status and repression of civil rights.

Sociological research clearly testifies that the prevailing majority of Ukrainians consider Crimea a Ukrainian territory. According to the data of *Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation*, 69% of citizens recognize Crimea as a Ukrainian territory, annexed by the Russian Federation. Only 14% of citizens determine Crimea as a territory of the Russian Federation. Herewith, 8% of them consider that inclusion of Crimea into Russia happened absolutely lawfully, while another 6% are sure that the annexation of the Crimean peninsula by Russia was illegal. For 10% of Ukraine's population, Crimea is a territory that neither belongs to Russia nor to Ukraine, while another 8% couldn't clearly define their opinion regarding the status of Crimea [23].

5 European Union and Eurasian Customs Union. The research was conducted from the 23rd of February till the 14th of March, 2013 by Kyiv International Institute of Sociology and Rating company. The field stage took place from the 27th of February till the 10th of March, 2013. The opinion poll was conducted in the Autonomous Republic of Crimea (in 41 inhabited localities) [20].

Russians have an opposite point of view. According to the All-Russian opinion poll, conducted on the 2nd–5th of October, 2015 by *Levada* analytical center, only 8% of Russians were absolutely positive concerning the return of Crimea to Ukraine; 7% chose «rather positive than not»; 58% Russians were negative about the return of Crimea; 25% of Russians were rather negative than positive [44]. The survey was conducted among the population of Crimea. According to *GfK Ukraine*, 82% of Crimean inhabitants fully support Russian annexation of the peninsula; 11% of the respondents said that they were rather supportive than not, while 4% were against it [51]. However, the representativeness of this survey is doubtful while under severe persecution from the side of Crimean authority, when even mentioning the annexation of Crimea can lead to arrest and accusation of terroristic activity, people fear speaking the truth.

It must be stated that the myopic and haphazard policy of the Ukrainian government in security, humanitarian, ethnonational, and information spheres, with some political leaders occasionally supporting the ideas of the «Russian World,» led to the embedding of these chauvinistic ideas in mass consciousness of some south- and east-Ukrainian population; contributed to the formation of the regional pro-Russian so-called Crimean or Donetsk (Luhansk) identity; and allowed committing criminal expansion into Crimea and spreading separatist moods in the east of the country, supported by a certain part of local population, which aimed to unite with the «great Russia.»

According to the sociological survey conducted by *Razumkov Center*, not so long ago citizens of Ukraine related themselves, first of all, to their place of residence. They were characterized by local identity, attachment to a certain locality. 45% of citizens primarily identified themselves with their small motherland; 32%, with Ukraine on the whole; 16%, with their area of living; 7% were undecided. Similar research, conducted in 2013 by the Institute of Sociology of NAS of Ukraine, confirmed the high level of local identity. Thus, the indexes of local (a village or a city inhabitant) and regional (an inhabitant of a region) identities also were rather high: respectively 28.6% and 7.8% of

respondents, although lower than in the previous research. About half of the respondents (50.6%) identified themselves as the citizens of Ukraine; 2.4% called themselves citizens of the world; 1.2%, European citizens; 6.6%, citizens of the former USSR [47, pp.390–391].

It must be stated that the time period of 1992–2013 observed the increase of local identity by 6.4% with a subsequent decrease by 12.3% during the following year. The same time period witnessed the increase of All-Ukrainian identity by 5% and a growth by 13.8% within just a year, with the decrease of post-Soviet identity by 7.3%. It testifies that 2014 saw significant shifts in the decrease of local and increase of All-Ukrainian identity, which was considerably predisposed by the events of Euromaidan and the Revolution of Dignity, as well as the consolidation of the Ukrainian political nation in fighting against Russian occupants and collaborating separatists, repulsing the external aggression of the Russian Federation.

However, the pro-Russian identity still prevails in the AR of Crimea and occupied parts of Donetsk and Luhansk regions. It is actively intensified by the information influence from the Russian Federation, imposing imperial values. A number of pro-Russian NGOs in Ukraine impose the ideas of the «Russian World.» According to the data of the representative body of *Rossotrudnichestvo*, until quite recently, Kyiv has had 142 acting «organizations of compatriots,» 14 of which were national. The majority of regional organizations, 19, were found in Crimea. Ukrainian language and culture haven't been properly supported and promoted in these regions, which still have prevailing Soviet toponymy and observe the spread of Soviet historical myths. This contributes to the formation of post-Soviet pro-Russian historical narrative.

For example, the dynamics of the 1992–2014 identity changes (based on the research of the Institute of Sociology of NAS of Ukraine) can be presented in the following table:

*What is your primary self-determination?
(Select one most appropriate answer)*

	1992	2000	2002	2003	2005	2006	2008	2010	2012	2013	2014
Resident of the village, district, or city in which I live	24.0	31.3	31.6	30.5	24.6	27.7	24.5	27.2	29,8	28,6	16,1
Resident of the region (or several regions) in which I live	6.8	6.9	5.9	6.7	6.4	6.6	9.3	6.6	7.6	7.8	8
Citizen of Ukraine	45.6	41.0	41.0	44.2	54.6	51.6	51.7	51.2	48,4	50,6	64,4
Representative of my ethnos, nation	—	—	3.0	3.1	2.1	1.8	2.6	3.1	1,8	2,0	2,1
Citizen of the former USSR	12,7	12.2	12.7	10.7	8.1	7.3	9.0	6.9	8.4	6.6	5.4
Citizen of Europe	3.8	2.8	0.7	0.7	0.8	1.3	0.4	0.9	1,2	1,2	1,1
World citizen	6.4	5.6	2.7	2.4	2.5	2.9	1.7	0.9	2.4	2.4	2,1
Other	—	—	1.6	1.4	1.0	0.7	0.6	0.8	0.3	0,6	0,5
Undecided	0.6	0.2	0.8	0.2	0.1	0.1	0.1	0.3	0.1	0.2	0.3

While Soviet toponymy in western and central Ukraine has lost its positions (the post-Maidan period and decommunization laws have especially accelerated the destruction of monuments symbolizing totalitarian past) the east and south of the country preserved it almost untouched. Thousands of towns, streets, squares keep projecting their names on the historical memory, capitalizing rudiments of totalitarian regime⁶. Dualism of historical memory is also proved by the results of sociological research conducted by *Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation* together with *UkrainianSociologyService* in 2015 regarding the attitude of the population towards the key domestic historical events [48].

The lack of the Ukrainian language in the information space of Crimea, media, and higher educational establishments also caused the buildup of the pro-Russian regional identity in the AR of Crimea. The activity of Russian branches in Crimean universities that provide full-time education also contributed to that. They are presented mostly in Sevastopol. This city, in particular, hosted the branch of Lomonosov Moscow State University, Institute of Economics and Law (Moscow Academy of Labor and Social Relations branch), Crimean branch of Novorossiysk State Naval Academy, Sevastopol branch of Saint Petersburg Humanitarian Trade Union University, Sevastopol branch of Saratov State Social and Economic University, etc.

The aggressive humanitarian policy of Russia along with nearly a capitulationism on the part of the Ukrainian government also contributed to the creation of the pro-Russian identity. For example, the bill «Basic principles of state cultural policy» of the Russian Federation, developed at the end of 2013 and brought up to extensive discussion in 2014, stated: «The development of the Russian language also implies result-oriented effort

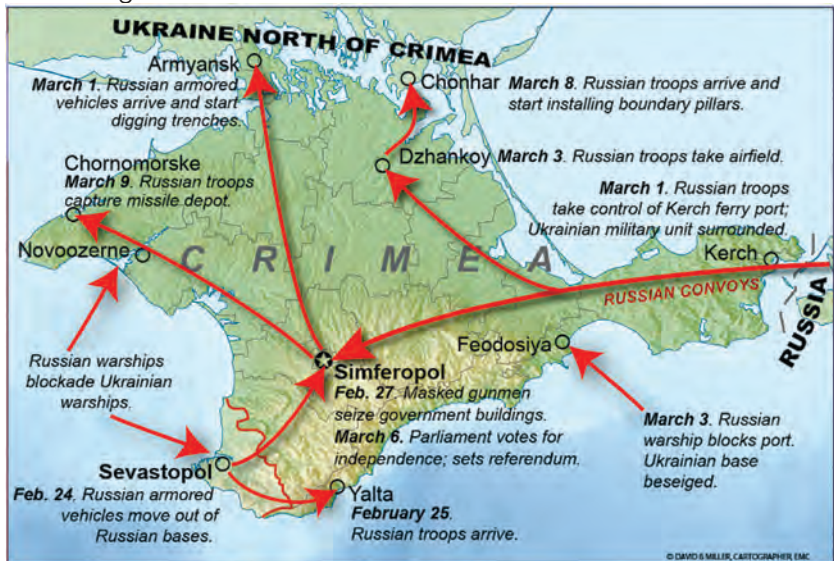
6 European Council expert group, which carried out a survey of cultural policy in Ukraine, stated that out of 150,000 listed monuments, 7,000 (almost 6%) constituted monuments to Lenin and other totalitarian figures. Lately this number was considerably reduced; however, they still prevail in eastern and southern Ukraine. Law of Ukraine No.2558 of April 9, 2015 «On the conviction of communist and national-socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols» has already started contributing to considerable changes of the situation in this field.

for its promotion in the world, its support and expansion of Russian-speaking communities in foreign countries. [...] The development of the Russian language includes [...] fighting against its substitution by national languages of other countries. [...] It is necessary so that modern citizens of the world could have the fullest evaluation of contemporary events from the Russian perspective.» [32] Let me mention that although this passage wasn't included into the final variant ratified by the decree of the President of the Russian Federation of December 24, 2014, it nevertheless vividly illustrates true goals and tendencies of expansionist humanitarian policy of the Russian Federation.

Ratified by the decree of the Russian government of November 19, 2014 No.2321-p the «2015–2017 Program of cooperation with compatriots living abroad» implied organization of various events like annual international campaign «St. George Ribbon,» «Long Live Russia,» «With Russia in Heart,» and so on. Implementation of expansionist humanitarian plans abroad is financed by Moscow from the state budget, as well as by various odious funds, such as the «Russian World» and interstate fund of humanitarian cooperation of CIS. This activity is coordinated by Russian diplomatic institutions abroad and the Federal agency for the affairs of CIS, compatriots living abroad, and international humanitarian cooperation (*Rossotrudnichestvo*). For example, until quite recently, representative bodies of *Rossotrudnichestvo* in Ukraine have been conducting active open agitprop with various categories and age groups of our citizens and the contest «CIS Is My Motherland» among the students of Ukrainian secondary schools with Russian-language teaching [4].

At the time of Crimean annexation and the beginning of Russian-Ukrainian war, the special-purpose Federal program «Russian Language» for 2011–2015 was the core document for the implementation of the Russian language policy [30]. The goal of the program was determined as follows: «Support, preserve, and spread the Russian language; also, among the compatriots living abroad.» Firstly, it implies «the support of the Russian language as the basis for developing integration processes in member states of Commonwealth of Independent States» and only in the second place—«satisfaction of language and cultural

needs» of the mentioned «compatriots.» The problems which constituted the topicality of the program included «recession of integration processes in CIS member states and Baltic countries; deterioration of Russia's credibility in the global community.» Support and propaganda of the Russian language and culture abroad is also stipulated by the «2015–2017 Program of cooperation with compatriots living abroad.» [40] The implementation of the above mentioned programs is laid upon the non-governmental bodies of the Russian Federation.

On May 20, 2015, the Russian government ratified the concept of Federal special-purpose program «The Russian Language» for 2016–2020 by regulation No.481. Its purposes and tasks do not fundamentally differ from the current one; however, its provisions pay special attention to financial and economic, as well as geopolitical risks related to the events of 2014, namely the introduction of sanctions, which can have a negative impact on the document performance [21]. According to the program, forms, methods of studying and teaching Russian language must meet «strategic priorities of the Russian Federation»... consolidation «of positions of the Russian language in the

national education systems of CIS members.» In particular, the program implied that «the extension of geography and spheres of using the Russian language in the world will contribute to Russia's empowerment, formation of its positive image abroad, reinforcement of its international standing and as a result—protection of Russia's geopolitical interests.» [21]

It is also worth mentioning that even under current circumstances, the share of Russian and Russian language books constitutes around 80% of the Ukrainian book market. Besides, unlike other foreign language books, Russian language editions are presented in all genres (an attempt to satisfy any reader's demand). Comparing to previous years, the supply of the Russian book in Ukraine has not only remained at the same level but even slightly increased. In July 2014, Vice Prime Minister of Ukraine O. Sych declared the necessity of licensing and quota allocation for the Russian book product to decrease its volume at the market during several next years by 50%. This proposal was extensively discussed in the professional environment, but even its supporters mentioned considerable difficulties in its implementation.

Let's recall that ever since the 1990s, when at the presidential elections of January 30, 1994 73% of electors gave their votes for the leader of pro-Russian forces Yu. Meshkov, the peninsula has already seen the foundation and legalization of separatist organizations («Russian Community,» «Russian Unity,» «Sevastopol–Crimea–Russia,» «Russian Crimea,» «Union of ARC Cossacks») [49, p.110]. Along with that, Crimea had the Ukrainian language extruded from the sphere of education. In 2012, there were only 7 Ukrainian schools out of 563, which constituted only 1.2% of their general quantity and encompassed 7.8% of students, considering that 10.1% of the Crimean population called Ukrainian their mother tongue at that time [26]. Besides, the so-called «optimization» of 2012–2013, allegedly caused by the lack of financing, led to the reduction of Ukrainian classes at Russian-language and bilingual schools. In 2010–2014, the de-Ukrainization process in disguise took place, as the spread of the Ukrainian language didn't happen, while the support of the Russian language intensified. Thus, the proportion of students taught in Ukrainian didn't change, while that of students taught

in Russian grew by 8.5%. Number of secondary educational establishments with Russian-language teaching grew by 36; the number of classes with Ukrainian-language teaching reduced by 117 and that of classes with Russian-language instruction grew by 234. Today, Crimean schools do not use Ukrainian, and «History of Ukraine» is a prohibited subject.

So, for the attenuation of the pro-Russian regional identity in the AR of Crimea, the Ukrainian government must foresightedly prepare and implement not only information policy but also efficient humanitarian and ethnonational one. Humanitarian factors must, in particular, oppose the creation of the so-called «hybrid identity» (H. Bhabha's theory). The theoretician of postcolonialism H. Bhabha studied the realms that emerge between different national identities and called them cultural hybrids. Due to mimicry, hybrids can adjust to «hegemonized rewriting of Eurocenter» (in case of Crimean separatists, it is Kyiv). The scholar confirms that from such a perspective, the hybrid nature can turn into the state equal to alienation, homelessness [12; 14]. The destruction of such openly hostile symbolic field in eastern and southern regions of Ukraine requires integrated effort, which will shape new humanitarian, cultural, and information architecture of the local symbolic field.

According to the results of sociological research, the Ukrainian civil self-identification of the population has substantially increased during these months—up to 75% of respondents—and, what's important, this growth happened exactly in eastern and southern Ukraine by means of the Russian-speaking group. As for the status of Donetsk and Luhansk, most respondents think these cities must remain regional centers of Ukraine within the state (51%). The autonomy of Donbas within Ukraine is supported by not more than 20%. Only minor part of respondents endorse independence or annexation of Donbas by Russia (6% and 4% respectively). The establishment of Ukrainian identity in Donetsk and Luhansk regions will primarily depend on putting in place the special order of self-governing and conducting elections according to Ukrainian laws in the region. Local residents need the professional and moral

qualities of their candidates for any post to be complemented by the algorithm «ours, native» clear to the working-class society [6, p.10]. Regional identity will lose its fundamental principle—dependence on the territory that satisfies all needs of a person.

However, it is worth remembering that Russian propaganda still has a significant impact on the citizens of Ukraine. According to the Kyiv International Institute of Sociology survey, the index of Russian propaganda resulting quality also has considerable regional divergences. Most of all it influences Kharkiv region (50%), Donetsk region (unoccupied territory, 45%), Odessa region (43%), Kherson and Mykolaiv regions (29%), Dnipro region (28%), Kyiv region (19%). North—19%, center—18%, west—12% [19]. It is enough to mention that, for instance, in mid-February 2015, 35 out of 37 Mariupol TV channels were Russian and only 2, Ukrainian. Moreover, from 2014 through 2016, the share of Russian banks in Ukraine increased from 12% of the general volume of bank operations to 42%, and the semiannual commodity exchange between Ukraine and the Russian Federation (the aggressor state!) in 2017 increased threefold!

Another front line of the «hybrid warfare» between Ukraine and Russia lies in the national memory realm. Since 2014, Russian propaganda has been using pseudohistoric arguments in public declarations of state figures and official documents to justify the illegal annexation of Crimea and aggressive politics of Russia regarding Ukraine as a whole. The Russian President's address to the Federal Assembly of 2014 regarding Crimea stated, in particular, that «the territory itself is strategically important, because it is here that we find the spiritual turn in forming a diverse but monolithic Russian nation and the centralized Russian state [...].» It is here, in Crimea, in the ancient Chersonese [...] that prince Volodymyr was baptized to later baptize the entire Rus. [...] It is the spiritual ground on which our ancestors for the first time and forever recognized themselves a unified nation, and this allows us to confirm that Crimea, ancient Korsun, Chersonese, Sevastopol have enormous civilization and sacral meaning for Russia.» [37] Some

Russian online publications compare Kyiv to Kosovo: as the latter preserves spiritual origins and sacred objects of Orthodox Serbians, so the first contains spiritual origins and sanctuaries of the Russian people [5]. Thus, the capital of Ukraine gets on the list of the Russian «sacral heritage,» which can serve as a justification for further escalation of aggression.

Let me remind you that on December 4, 2014, during his annual «Address» to the Federal Assembly, the President of the Russian Federation V. Putin emphasized the importance of the expression of will in Crimea concerning its annexation by Russia [37]. The Head of the Russian government D. Medvedev is roughly on the same page, insisting on the importance of the referendum of the «people» of Crimea as the reason for «reunification» of Crimea with Russia [38]. At that, it should be mentioned that most arguments as for the «legitimacy» of annexing Crimea, voiced by the top officials of Russia, had been previously formalized in a number of statutory and regulatory acts of the Russian Federation. In such a way, for example, March 21, 2014 saw the adoption of the Federal Constitutional Law «On Incorporation of the Republic of Crimea into Russia and Creation of New Subjects within the Russian Federation: The Republic of Crimea and the City of Federal Importance Sevastopol.» This implied such arguments for annexation of Crimea by the Russian Federation: the results of the referendum of the population of Crimea, Declaration of Independence of the Autonomous Republic of Crimea, the Agreement between the Russian Federation and the Republic of Crimea on Incorporation of the Republic of Crimea into Russia and Creation of New Subjects within the Russian Federation (further—the Agreement), the proposal of Crimea regarding its incorporation into the Russian Federation [31].

The question of searching for the «legal» reasons for the annexation of Crimea became even more topical when on December 23, 2014, the Chairman of the Federation Council of the Federal Assembly of the Russian Federation V. Matviyenko announced the preparation of a new bill on declaring illegal the act of transferring Crimean region from the RSFSR to the

USSR [42]. Putin, for his part, stated in the above mentioned «address» that signing of the Agreement «was based on the free and voluntary expression of will of peoples of Crimea at the All-Crimean referendum held in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol on March 16, 2014, during which the peoples of Crimea endorsed the decision on the reunification with Russia as a subject of the Russian Federation» [16]. In this regard, it is worth mentioning the fact that the Supreme Council of the AR of Crimea endorsed local referendums⁷.

Taking this into account, Ukraine must collect counterarguments to the reasons for annexing the Republic of Crimea by the Russian Federation. It should be mentioned right away that the specified regulations of the AR of Crimea Supreme Council on local referendums violated:

- the Constitution of Ukraine (article No.73), which states that «All-Ukrainian referendum is the only way to change the territory of Ukraine»;

- the Constitution of Ukraine (article No.134), the Constitution of the Autonomous Republic of Crimea (part one,

⁷ On February 27, 2014, at the extraordinary session of the Supreme Council of the AR of Crimea, regulation No.1630-6/14 «On the organization and holding of the republican (local) referendum regarding the issues of improving the status and authority of the Autonomous Republic of Crimea» was adopted. The referendum was appointed on May 25, 2014 and was intended to be held on the question: «ARC has state sovereignty and constitutes a part of Ukraine on the basis of agreements.» On March 4, 2014, Kyiv county administrative court upheld the petition on providing the lawsuit of the General Prosecution of Ukraine on invalidating the decisions of the Supreme Council of Crimea as for holding a local referendum on improving the status and authority of the autonomy. On March 6, 2014, at the extraordinary session, the Supreme Council of the AR of Crimea adopted the regulation «On holding the All-Crimean referendum» on March 16, 2014. Among other things, this regulation already stipulated the appointment of All-Crimean referendum on March 16, 2014. The referendum was to bring about other alternative questions: 1) Do you support the reunification of Crimea with Russia as a subject of the Russian Federation? 2) Do you support the revalidation of the 1992 Constitution of the Republic of Crimea and the status of Crimea as a part of Ukraine? On March 7, 2014, the Decree of the President «On Termination of the Regulation of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea No.1702-6/14 of March 6, 2014 'On holding the All-Ukrainian referendum'» was adopted. On March 14, 2014, the Constitutional Court of Ukraine declared unconstitutional the Regulation of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea «On holding All-Crimean referendum» of March 6, 2014 No.1702-6/14 and nullified it.

article No.1), according to which «Autonomous Republic of Crimea is an integral part of Ukraine»;

➤ part two of article No.8 of the Constitution of Ukraine, which stipulates that «statutory and regulatory acts are adopted on the basis of the Constitution of Ukraine and must agree with it»;

➤ part two of article No.19 of the Constitution of Ukraine, which stipulates that «bodies of state power and local governments, their officials are obliged to act only on the basis and in terms of their powers, as well as in accord with the Constitution and laws of Ukraine»;

➤ part one of article No.28 of the Constitution of the AR of Crimea, which states that «statutory and regulatory acts of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea and the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea governing the Autonomous Republic of Crimea must comply with the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine.»

Besides, since November 28, 2012, Ukraine doesn't have legal prerequisites for conducting local referendums, while by adopting in 2012 the law of Ukraine «On the All-Ukrainian Referendum» the Verkhovna Rada of Ukraine nullified the Law of Ukraine «On All-Ukrainian and Local Referendums,» which also regulated the problem of conducting local referendums. Thus, the holding of the specified local referendum was illegitimate, as it contradicted the Constitution of Ukraine, Constitution of the AR of Crimea and referendum legislation. Its results cannot be the reason for committing any lawful acts, including the conclusion of the Agreement between the Russian Federation and the so-called «Republic of Crimea» on the incorporation of the latter into the Russian Federation and creation of new subjects within it [33].

Legally groundless is also the statement of V. Putin, made during his speech on October 24, 2014 at the press-conference of the international discussion club «Valdai» regarding the fact that the Agreement between the Russian Federation and «The Republic of Crimea» as for the incorporation of the Republic of

Crimea into the Russian Federation and creation of new subjects within it of March 18, 2014 provided the people of Crimea with the right for «self-determination» [41]. Also, the President of the Russian Federation unfoundedly identifies the Agreement as the one concluded on the basis of «recognizing the principles of equal rights and self-determination of nations, codified in the UN Charter, [...] the necessity to provide respect and adherence to the dignity, rights, and freedoms of a person [...] according to the generally recognized principles and norms of the international law, [...] codified, in particular, in the UN Charter and Helsinki Final Act on security and collaboration in Europe» [41].

The territorial integrity of Ukraine and its state borders is guaranteed by the provisions of a number of international-legal acts, namely:

- clause 4 of article 2 of the UN Charter stipulates that «all Members of the United Nations Organization refrain in their international relations from a power threat or its use as against the territorial integrity or political independence of any state so in any other way incompatible with the Goals of the United Nations» [45];

- Declaration on the principles of international law that deal with friendly relations and cooperation between the states according to the UN Charter contains a similar definition and determines that «every state must refrain in its international relations from a power threat or its use as against the territorial integrity or political independence of any state so in any other way incompatible with the Goals of the United Nations» [15];

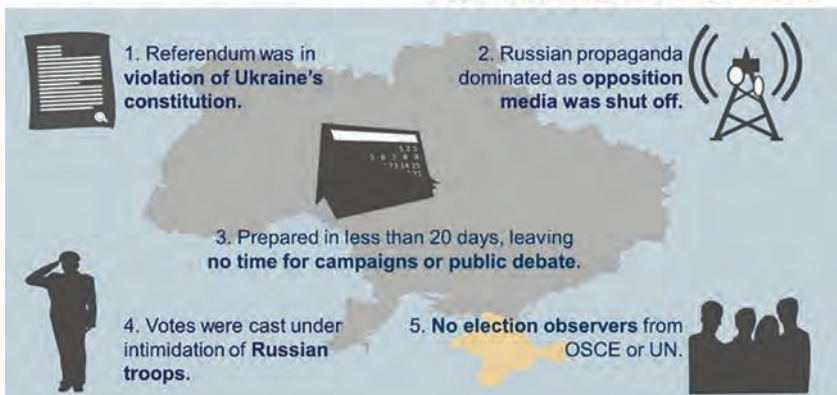
- the Final Act of the Council Board for Security and Cooperation in Europe determines that «Member states will respect the territorial integrity of every member state. According to it, they will refrain from any actions incompatible with goals and principles of the UN Charter, against territorial integrity, political independence, or integrity of any other member state... Member states will refrain from transforming each other's territory into an object of military occupation or any other direct or indirect way of using power for violating international law, or into an

object of acquisition by means of such ways or a threat of their implementation. No occupation or acquisition carried out in such a way will be considered legal» [17];

➤ Memorandum on the guarantees of security due to Ukraine's accession to the Agreement on the non-proliferation of nuclear weapon (Budapest Memorandum) determines that «The Russian Federation, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and the United States of America prove to Ukraine their obligations in accordance with the principles of Final Act of CSCE to respect independence and sovereignty and the existing borders of Ukraine» [28];

➤ according to the provisions of Declaration on the principles of international law regarding friendly relations and cooperation between the states in conformity with the UN Charter, «nothing must be interpreted as such that sanctions or encourages any actions which would cause dismemberment, partial or full violation of territorial integrity or political integrity of sovereign and independent states, which conform their activity to the principle of equality and self-determination of nations, and thus have the government that represents the entire nation inhabiting this territory.» [15]

5 Facts About Russia's Illegal Referendum in Crimea

Considering the above mentioned, it is worth emphasizing that according to the Constitution and laws of Ukraine, Crimea is the only administrative and territorial entity of Ukraine which had (and still has) autonomous status, its own representative body (Supreme Council of ARC) and Government [33]. Besides, the Constitution of the AR of Crimea secures national and cultural needs of representatives of various ethnic groups of Crimea by guaranteeing «functioning and development of Russian, Crimean Tatar, and other national languages» (articles 4, 10, 11, 18, 26) [39, p.43]. Thus, in keeping with the above mentioned Declaration on the principles of international law in Ukraine, the principle of territorial integrity dominates over the principle of self-determination.

At the same time, we should recall, for instance, one of the fundamental monographs, written by the international group of authors, devoted to the problems of self-determination and secession in the international law and published by the reputable Oxford University Press soon after the Crimean events of 2014 [53]. Its last chapter finishes with the analysis of the Crimean crisis [52, pp.293–311]. The author of this chapter Prof. C. Walter states that the development of events in Crimea returned the question of self-determination and secession on the first place of international agenda [52, p.293]. However, K. Walter's subsequent analysis of the Crimean situation rather quickly leads his research to an absolutely different conclusion: Crimean events of February–March, 2014 were not an example of self-determination and secession, while the annexation of Crimea by the Russian Federation was illegal.

At the beginning of the occupation and the subsequent annexation of Crimea, Ukraine made a fully adequate decision under those circumstances: to draft and adopt the law «On the occupied territories.» However, it didn't prove successful, as it didn't consider economic relations with the occupied territories. Lobbied later and adopted in August of 2014, the law on the free economic zone «Crimea» caused even more problems, which are still not solved at the state level. During the expert discussion themed «Strategy of Reintegrating Crimea: Problems of Development and Perspectives of Implementation,» which I

happened to moderate and participate in and which took place on October 9, 2015 within the walls of Research Institute of Ukrainian Studies [50, pp.260–265], the experts of «Maidan of Foreign Affairs» stated, in particular, that it (the law) lacked logic of the very definition of the occupied territory as a free economic zone.

It is clear that the law was adopted in favor of individuals owing assets in the occupied territories to bring them into the legal framework of Ukraine. However, along with that, the citizens of Ukraine with Crimean registration were territorially recognized non-residents in their own country! By following the above mentioned law and creating such model of economic relations with the temporarily occupied territory «Crimea,» the peninsula was virtually recognized a territory of another country (Russian Federation). This aggravated the situation, namely in the context of evacuating small and medium businesses to the continental part, as well as the process of communication with citizens that were forcedly caught in occupation. At the same time, it was allowed to provide the annexed territory with energy resources, food products, and other goods, which contributed to the development of occupational military bases, as well as partial tax provision of the dummy government of Crimea and Sevastopol. This also called into question the appropriateness of applying sanctions to the occupied territories and the aggressor state itself from the western partners' side.

The state must have a clearer vision of protecting the rights of Ukrainians and those Russians of Crimea that keep their Ukrainian citizenship. It is presumably required to clarify the provisions of the Law on foreign Ukrainians, or to adopt a special Law on the rights of citizens in the temporarily occupied Crimea. It is necessary to fight for a new Ukrainian generation of Crimean inhabitants, who didn't know realia of the USSR and don't share Soviet sentiments. It is necessary to provide government support of humanitarian contacts; access to higher education; quotas for those willing to continue their studying in the continental Ukraine; joint cultural events of Ukrainian, Crimean Tatar, and Russian national and cultural communities. It is also important to provide Crimeans with access to political influence in all spheres of social life.

It is also worth mentioning that even after three years since Crimea was occupied and the war with Russia started, Ukraine still has peacetime legislation in force, except for some changes. Apparently, there is a compelling need for imposing moratorium with the subsequent cancellation of the Law «On creating the free economic zone «Crimea» and specifics of carrying out economic activity in the temporarily occupied territories of Ukraine.» At the same time it is necessary to develop and adopt a redrafted Law on national and cultural autonomies recognizing Crimean Tatars (as well as the Karaites) indigenous people of Crimea and legislating the optimization of administrative-territorial division in the temporarily occupied territories of the AR of Crimea and the city of Sevastopol.

The problems of settlement and social adjustment of those who have temporarily left Crimea or will keep leaving it also require solution. The peninsula is observing the onset of persecution of the Ukrainian language and culture, UOC KP and UGCC (Ukrainian Orthodox Church (Kyiv Patriarchate) and Ukrainian Greek Catholic Church), and everything that preserves the spirit of Ukraine, as well as the Crimean Tatar national movement. Mother tongue education faces everyday restrictions [2]. Thus, Ukraine must support pro-Ukrainian political idea in Crimea. A number of international human rights advocacy groups, particularly OSCE mission assessing the state of human rights observance, has already made several disappointing conclusions about the state of things in the occupied territory [29].

So, for the attenuation of pro-Russian regional identity as in the AR of Crimea so in the east and west of the country, the Ukrainian government must prepare and implement not only information policy but also efficient humanitarian and ethnonational one. Humanitarian factors must, in particular, oppose the creation of the so-called «hybrid identity» (the spaces that emerge between different national identities, or, in other words, cultural hybrids). Due to mimicry, hybrids can adjust to «hegemonized rewriting of Eurocenter» (in case of Crimean separatists, it is Kyiv). From such point of view, hybridity can become a state equal to alienation, homelessness. The destruction of such openly hostile symbolic field in eastern and southern regions of Ukraine requires

integrated effort, which will shape new humanitarian, cultural, and information architecture of the local symbolic field.

Along with that, the Ukrainian state must avert in the future the creation (even nominal) of any national-territorial entities or bodies of national-territorial governance in its own territory, including Crimean Tatar ones. Thus, after the de-occupation of Crimea, its status as of an autonomous republic must be liquidated! The principle of unitary, unified system must become not only the constitutional pivot of Ukraine's political order with the single titular nation—Ukrainian—and the only state language—Ukrainian—but also an axiom the citizens will comprehend regardless of their ethnocultural or national identity!

So, under modern circumstances, it is necessary to activate the effort of shaping the nationwide identity. Crystallization of the national picture of the world guarantees the fusion of political and cultural identity, which consolidates the people of the country with powerful symbolic and emotional ties. It is the common identity that constitutes the foundation of the respective national community (political nation). If members of the community have a high level of national self-consciousness, then under political regulation of the existing contradictions and problems in the society, they are inclined to limit their personal, group, or corporate interests for the sake of achieving common social concord. In case the state doesn't take any efficient steps to neutralize the above mentioned threats, this can lead to the loss of the state sovereignty. To a great extent, it can be caused by a critical deterioration of the political system operability, conditioned by external and internal conflicts.

At the present stage, shaping national identity is one of the key goals of the Ukrainian state. To achieve it, we must actualize the efforts of the relevant state agencies and NGOs in the sphere of social and, first of all, interethnic relations. The fundamentals of shaping national identity must comprise:

- the idea of polyethnic, social, and political concord based on the generally accepted goal—provision of the citizens of Ukraine with spiritual and material welfare;
- the idea of patriotism, love to Ukraine as a determinant and higher value;

- national self-respect and respect for representatives of other nations and national minorities (on the assumption that they do not show disrespect for the titular nation);
- protection of human and civil rights and freedoms regardless of ethnic identity and other differences;
- high level of political and legal culture and public education (demarginalization of human consciousness);
- development of an efficient civil society.

Besides, such measures for shaping national identity must be developed and provided at the state level:

⊙ provision of the all-round support of the linguistic and cultural renaissance of Ukrainians as the titular nation and other ethnic communities of Ukraine;

⊙ protection of the information space of Ukraine;

⊙ favoring free functioning and development of the Ukrainian language and national minorities'⁸ languages;

⊙ guaranteeing popularization of native history, culture, and language via mass media;

⊙ development of historical memory of the Ukrainian people by creating «memory sites»; continuation of de-communization and de-colonization of Ukrainian memory;

⊙ support of intensive development of domestic cultural industries by building the regime of state protectionism for national producer of cultural products and services;

⊙ development of national education system, especially teaching of historical disciplines, based on the best samples of the historical past;

⊙ creation of effective tools for preserving national historic and cultural legacy, in particular those for augmenting responsibility for destruction or looting of cultural monuments;

⊙ harmonization of relations between the state and the church, as well as different churches; depoliticization of the

⁸ Language preferences among inhabitants of the west: Ukrainian language—98%; of the center: Ukrainian language is a mother tongue for 78%; of the south and east: Ukrainian language is a mother tongue for 35% and 38% respectively; Ukrainian and Russian, for 37% and 34% respectively. Those who barely understand Ukrainian prevail in the south—2% and the east—5%.

church (particularly, criminal prosecution for the antistate activity of ROC (Russian Orthodox Church) in Ukraine, which operates under the guise of UOC-MP (Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate)));

- establishment of morals and spirituality of the nation;
- establishment of long-term programs of the intercultural and interregional dialogue;
- creation of gears contributing to satisfying linguistic, cultural, and educational needs of Ukrainians abroad;
- improvement of the ways for effective social adaptation of refugees to the Ukrainian society;
- increase of control over migration processes.

National security policy in the humanitarian sphere must be aimed at overcoming threats in the fields of education, culture, science, religion and maintenance of conditions aimed at fortification of national identity, particularly languages, culture, traditions, and beliefs of all ethnic communities. It must be based on the ideas of ethnic pluralism, the possibility of coexistence and symbiotic development of various ethnic groups in terms of polyethnic space and state nation-centricity of Ukraine.

The ethnonational sphere requires formation and codification of the Doctrine of ethnonational policy of Ukraine, which would develop conceptual provisions and clearly determine basic concepts of ethnonational policy: «titular nation,» «nationality,» «indigenous peoples,» «ethnic group,» «ethnic community,» etc., as even the current Constitution of Ukraine does not contain their precise definition. It is necessary to provide further improvement of domestic legislation for securing the rights of ethnic minorities and guarantees that the Ukrainian nation, as well as its cultural and historical heritage, will keep its leading position, while the Ukrainian language will preserve its non-conditional state status.

If considered, the Strategy of returning Crimea and reintegration of the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk regions must be comprehensive and include a number of various measures in different spheres:

1) creation of the central body dealing with the Crimean issues—an agency, a center, or a committee, which would coordinate the work of public authorities and NGOs dealing with the return of Crimea;

2) development and approval of the state Strategy for reintegration of Crimea with the focus on international-legal, economic, cultural, and humanitarian aspects of the problem;

3) intensification of the foreign policy activity of the nation, aimed at the global growth of pro-Ukrainian coalition of democratic states which recognize the actions of the Russian Federation regarding the annexation of Crimea as illicit and support the aggravation of economic sanctions against it;

4) further implementation of European integration strategy. Exertion of all possible efforts regarding Ukraine's performance of all international agreements for the implementation of democratic standards in the context of signing European Union Association Agreement, especially in the aspects of overcoming corruption and improving welfare of the population;

5) development and mounting of legal actions in international courts and respective international organizations over the Russian Federation in order to bring it to justice for the annexation of Crimea, support of separatists and collaborators in Donbas, violation of human rights, rights of Ukrainians and national minorities in Crimea;

6) contribution to the preparation of legal actions from foreign and Ukrainian jurisdiction to international courts over the enterprises that were nationalized by the illicit power of Crimea with the requirement for compensation for the caused damage;

7) provision of adoption of relevant statutory and regulatory acts aimed at the facilitation of activity of public authorities and NGOs dealing with the return of Crimea;

8) establishment of the system cooperation of state institutions with expert environment and society for the preparation and implementation of the programs for reintegration of Crimea;

9) development and implementation of effective state programs for social integration of Crimean refugees;

10) development and implementation of an active information campaign by organizing steady broadcasting of central Ukrainian channels in the Ukrainian, Russian, and Crimean Tatar languages to Crimea to objectively cover the events in Ukraine and debunk the myths spread by the Russian Federation;

11) development of our own national information and cultural project («Ukrainian World,» «Great Ukraine,» and so on) aimed at consolidation of the Ukrainian nation and counteracting the influence of ideas of the so-called «Russian World»;

12) carrying out of an information and educational campaign to popularize history and culture of Crimea among all population categories; creation of the unified online library of editions on the history and culture of Crimea;

13) creation of the domestic mass media system for the information coverage of initiatives and projects on the reintegration of Crimea, in particular by means of new rubrics, TV and radio programs devoted to this topic;

14) facilitating attraction of international attention to the problem of repressions and violation of human rights on the peninsula, particularly by use of trade, food, energy, and water blockade of the peninsula;

15) ensuring the creation of logistic centers on the administrative border with the AR of Crimea so that its inhabitants could shape a positive image of Ukraine in their consciousness;

16) development and adoption of the Law of Ukraine «On collaborationism.»

To be able to return the lost territories and restore sovereignty, Ukraine must make every effort as within the country so at the international level. It must convince the entire society and international community that the part of Donbas (so-called separate districts of Donetsk and Luhansk regions, or SDDLР) and Crimea are the Ukrainian territory temporarily occupied by Russia, which Ukraine will never abandon and will ultimately return. It is also important that the discourse about the return of the lost territories (as within the country so at the international level) should comprise not only Donbas but, undoubtedly, Crimea as well. Donbas and Crimea must be always considered together.

Unfortunately, today Russia managed to separate the discussions about these two regions.

The «Minsk process» must be regarded as the gear for diminishing the intensity of the military component of the conflict and recategorizing it as a «frozen» one, which has almost exhausted itself and was a priori erroneous, doomed to play a role of a trap for Ukraine. The distorted implementation of the Minsk agreements is disadvantageous (no-win) for Ukraine. It «returns» Ukraine ruined territories fully controlled and governed by local bandit-collaborative groups and Russian occupants, as well as a huge number of exasperated electorate, brainwashed with Russian propaganda. Thus, it is necessary to agree upon the use of other formats, particularly the extended and updated «Normand» format, resuscitated on the new basis of the «Geneva» one, or even demand the return of the «Budapest» format or creation of a new one, which will enable development of more effective ways to settle the conflict diplomatically [9; 13].

Of course, it is important to draft and adopt a Law on the Strategy for de-occupation and reintegration of the Crimean territory and a state program regarding this question, involving respective financing to complement it. At the legislative level, it is necessary to solve the question about the possibilities of conducting a state-legal experiment on making the model of Kherson region development a linchpin in dealing with the issues of de-occupying and reintegrating the seized territory of Crimea.

It is essential to draft and adopt a Law on collaborationism, which will determine the irreversibility of punishment, i.e. criminal, administrative, civil, and constitutional responsibility depending on the level of guilt. It can also have an economic component and imply punishment for enrichment in the temporarily occupied territories by means of Ukrainian state and private property, as well as motivate certain part of the population in these territories to take balanced decisions.

The laws on the status and enforcement of rights for Crimean Tatars in Ukraine, on the specifics of economic relations with the temporarily occupied territories, and enforcement of the right for ownership in the temporarily occupied territories of

Ukraine are also to be drafted and adopted. This will help solve many issues that bother modern society and foreign investors. Besides, future reintegration of Crimea will require considerable financial resources (restoration of the economic system, liquidation of ecological problems, and so on), that's why it is high time the budget of Ukraine were drawn up with a respective reserve fund. The problem of creating the Fund for reintegrating occupied territories of Ukraine constitutes a separate problem.

The struggle for the outlook of the Crimean youth is of no lesser importance, so it is necessary to create the Crimean educational and scientific center in the free territory of the country for the children and youth of Crimea (pre-school establishments, orphanages, boarding schools, a university, a research institute, and so on), as well as the e-learning center for the Crimean students that stay in the occupied Crimea, providing further issuing of diplomas and certificates. The goal consists in forming the future personnel management reserve in the de-occupied territory.

Since the development of the first bill «Strategies for returning Crimea» (2014), the government of Ukraine has taken only several planned steps. However, even this advancement is late for a year or even two. Meanwhile, it is necessary to understand that to regain control over Crimea, Ukraine must have such state of affairs when Russia refuses its ownership of ARC, cancels adopted legislative acts and withdraws its troops from the peninsula. As of today, no matter what happens, we should either defeat Russian army, wait until Russia disintegrates as a state or witnesses the coup d'état in the Kremlin, or cooperate with the entire world to exhaust the enemy.

We must acknowledge that today Ukraine doesn't have any possibility to liberate Crimea by means of a full-scale war operation. Thus, the strategy on regaining control over Crimea must be mirroring that of Russia, i.e. be a police-stabilizing instead of a classical military operation. For that purpose, the Armed Forces of Ukraine have unique agencies—subdivisions of military-civil cooperation. To regain powers and means for carrying out such strategic operations in Ukraine, we need around 5–10 years of intense work.

Along with that, Ukraine must already initiate certain calculations, develop and plan a respective military mission, that is, virtually, a comprehensive de-occupying operation of Crimea mirroring the one it had in February–March of 2014. Thus, Armed Forces of Ukraine, whose numerical strength remains within the terms of peaceful time (i.e., does not overcome 1% of the total number of population), must bring it up to around 400 thousand soldiers of various troops and groups, appropriately drilled and financed, armed according to the modern warfare rules and needs, etc. This will suffice only for fulfilling the so-called peacemaking-stabilizing operation (i.e., exclusively when the adversary isn't able to provide proper resistance and only in the territory of the Crimean peninsula).

Besides, Ukraine must restore, renovate, and fortify its own military and industrial complex so that it could produce not only defensive but also offensive weapon! We should immediately form detachments of so-called cyber troops and electronic resistance troops, initiate the creation of space troops and relative science and technology labs, establish production of antitank weapons, renew the Navy, which shouldn't be entirely stationed in Crimea, and the 2014 experience proves that.

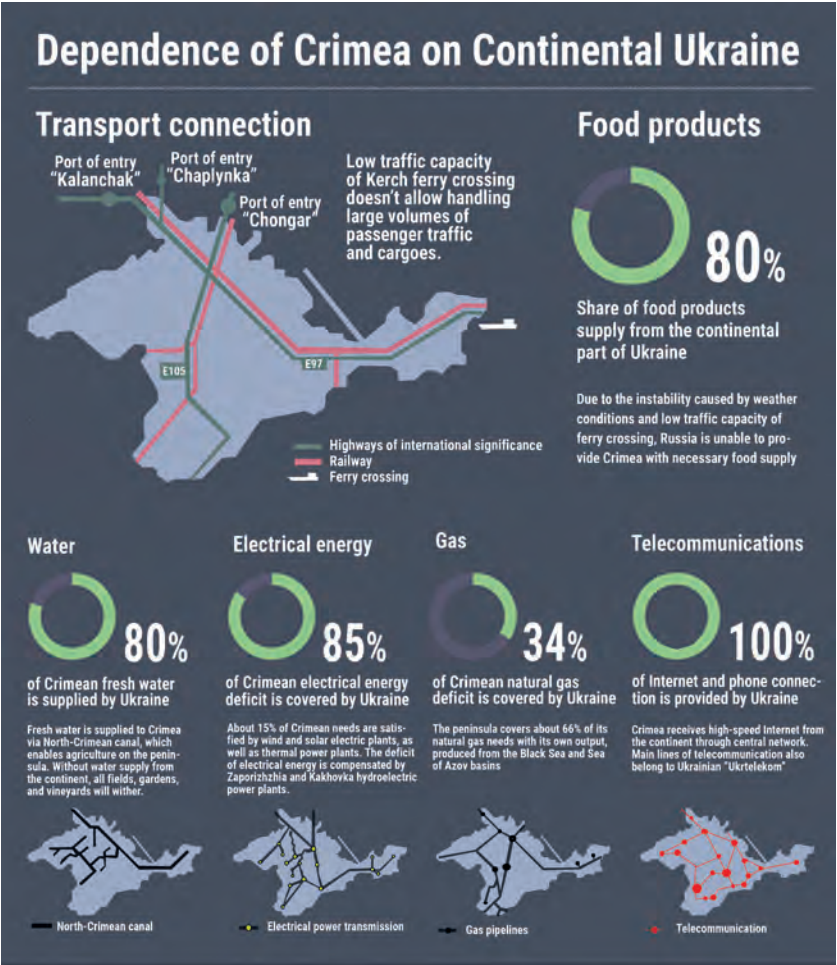
The current need consists in coordinating the entire state's effort in renovating modern Air Forces and the so-called strategic system of air defense, in particular, by putting into service the intermediate-range missile. This refers to the creation of, for example, a high-precision and powerful non-nuclear weapon/complex of means able to deal an immediate and crushing blow to the critical infrastructure of the possible aggressor (chemical plants, dams, nuclear and other power plants, important government and military objects, command and control centers, communications and supply centers, etc.). Ukraine already needs to start constructing non-nuclear rocket systems with a potential action range of 2500 km–4000 km, and so on. This program also must imply mastering tactical nuclear weapon as soon as possible.

In general, military organization of the state, its military-industrial complex, system of armament of AFU, etc. require rebuilding from scratch according to the norms and standards of the new time.

Diplomatic, trade and economic, humanitarian, and other relations with the aggressor state must be broken! Ukraine must act not only symmetrically but also asymmetrically, not only defending itself in its own terrain but also standing against the enemy at the information, humanitarian, politic and diplomatic, diversionary fronts, etc. It must consider the strategic perspective of dealing a final all-round lethal blow to the enemy, including his territory! The entire political elite and all citizens of the country must bear in mind: to buy the foe off, to stop the aggressor by concessions or to just partially satisfy his appetite is impossible! Thus, it is vitally important to develop our own national comprehensive doctrinal strategy for liberating the territories occupied by the aggressor, which would include not only diplomatic, humanitarian, or social and economic but also military-aggressive components and have several potential (as positive so possibly negative) scenarios and consequential factors both of the local and geopolitical scale. The experience of other states and modern wars must not only be thoroughly learned but also analyzed in regard to its appropriateness in the practical domestic military-political reality. However, it must not be used as tracing or a determining plan without any current consideration and without modeling our own (different but preconditioned) short- and long-term tactics and strategy for fighting this hybrid warfare.

Currently, it is also necessary to provide trade, energy, and resource blockade of the temporarily occupied and annexed territories to weaken the infrastructure and morale of the enemy. Isolating Crimea from electricity and drinking water supply can be among the elements of such blockade. Will the Crimean peninsula manage to solve the problem of fresh water without Ukraine? The objective answer is «no»!

Temporary occupation of Crimea by Russian troops, factual isolation of the peninsula from Russia, absence of necessary water supply piped from the territory of the Russian Federation and the long-term practical impossibility of its provision enables Ukraine to fully block electrical energy and fresh-water supply in the annexed territory. The actions of Ukraine can justifiably acquire two directions, caused both by military-political and financial-economic incentives.

Such payback «sanctions» for the annexation and collaborationism (whose implementation, undoubtedly, was expected from the Ukrainian government) will not only deal a smashing blow to the Crimean economy and infrastructure but will also rock the boat of the ecological and social-political situation in the occupied peninsula to considerably undermine the mythologized reputation of the Kremlin and favor the growth of pro-Ukrainian mood among local population⁹. Without Ukrainian electricity and water, the thirsty peninsula will appear on the verge of survival both metaphorically and literally [10; 11]. Consistent, firm, and no-concession stand of the Ukrainian authority will expedite the obvious collapse of the Russian occupational power in Crimea and the return of the peninsula. The Biblical principle of giving water to the thirsty will be appropriate in case the beggar doesn't spit in the face of the giver but confesses his sins. Ukraine should apply symmetrical and bold measures in economy, finance, good commodity, energy spheres, etc...

9 First of all, let me mention that total water consumption by Crimea constitutes from 700,000 to 1,500,000 cbm per day; on the average—around 1 mn cbm per day. For arranging water supply in Crimea, today there are above 20 water reservoirs of regular collection, 9 off-channel basins, and around 400 wells. The full volume of water in Crimean water reservoirs constitutes more than 400 mn cubic meters. Thus, Crimea lacked fresh water even before Russian occupation. Moreover, the water-supply system of Crimea already required modernization and was never self-sufficient. Let me concurrently remind you that in 2014, fresh-water consumption in Crimea was reduced five-fold—up to 310 mn cbm (up to 16 mn cbm losses). In 2015, total volume of water intake constituted 253.46 mn cubic meters, including 138.47 cbm (55%) from fresh-water sources; 95.13 mn cbm (37%) from underground sources; 19.86 mn cbm (8%) of sea water. The volume of losses constituted 13 mn cbm, or around 6% of water. The production needs required 50% of water volume; economy and consumption needs, 39%; irrigation, 6%. Thus, during 3 years, the Crimean peninsula lost 74% of its fresh-water sources. In 2015, water withdrawal in Nyzhnohirskiyi raion emptied wells in many villages and gave rise to numerous reports to public authorities from resentful farmers. People complained, but their appeals were ignored. The scale of water crisis in Crimea is characterized by the state of Taihan and Bilohirsk water reservoirs. They stopped discharging water from Taihan reservoir, which had also nourished Feodosiya and Kerch. However, it happened not because eastern Crimea didn't need any more water, but because there was nothing more to discharge—the reservoir didn't have the useful capacity of water and became a pond. The upstream of Bilohirsk reservoir dried out as far back as in September 2016 [46]. In 2016, Nyzhnohirskiyi raion saw the beginning of active capillary salting of soil; salt marsh spots appeared, and the soil was no more available for farming.

Obviously, Moscovia isn't able to solve energy, food supply, and ecology problems in the occupied territories to avoid its shameful final defeat. Thus, it won't give up on solving this and other issues by further destabilization of Ukraine from within: by blackmailing its political elite, setting up social and political revolts, sponsoring separatists and collaborators, waging trade-and-resource warfare, aggravating its terroristic activity, and finally, by beginning a new stage of Russian aggression. These actions of Moscow will be triggered by the Crimean trap, which could objectively be neutralized only by Ukraine.

Along with that, it is also necessary to create «knots of exchange» in the territory of Kherson region adjacent to the administrative border of the occupied Crimea and along the front line of Donbas. Thus the citizens (!) of Ukraine who stay under occupation will be able to receive personal essentials for living (food products, medicine, state and legal service, etc.). It is high time Ukraine developed and offered the package deal (and compromise package). To attract inhabitants of Crimea to the Ukrainian orbit, favorable conditions should be created in the Ukrainian spheres of education, healthcare, social policy, legal paperwork, real estate, and so on. Ukraine can be favorably different from the Russian occupation authorities; among other things—by civilized observance of human rights in the spheres of education, security, civil rights, etc. Along with that, human rights are indispensable of responsibilities for one's deeds. Crimes committed by occupation authorities and their collaborators or local separatists must be properly documented and submitted for consideration as to the Ukrainian law enforcement system so to international courts.

We should also ensure active educational work in near-front areas along with simultaneous development of social and economic infrastructure. It is especially important that the developmental programs be implemented with a broad engagement of European organizations in order to debunk any myth regarding the EU and NATO in particular, and Kyiv authority in general. Also, migrants from the occupied territories that are loyal to Ukraine and those who contribute to its interests in the

southern-eastern periphery must be fully favored. It will mean that Ukraine cares for its citizens as a state.

Besides concrete measures as for the reintegration of the temporarily occupied territories, the comprehensive solution of this problem will be possible only after the key spheres of life in the Ukrainian state are successfully reformed.

In this regard, such factors are crucial:

- overcoming the corruption phenomena (corruption in Ukrainian supreme bodies of power remains the major threat to national security and stability of the nation);
- de-oligarchization of the state (removal of oligarchs from power) and implementation of the fundamental institutional reform;
- system decision of questions in economic, social, political, and other spheres of the country's life;
 - electoral legislation reform;
 - equating of political populism to political corruption, which is a threat to national security;
 - creation of modern capable army;
 - effective international policy;
 - defeating the fifth column—collaborators in disguise in the bodies of power and governance;
- goal-oriented Ukraine-centric and conservative-natiocratic humanitarian policy of the state.

Unfortunately, the efforts of the Ukrainian authority to provide both practical and fruitful tactics and strategy for de-occupying and reintegrating the Crimean peninsula, as well as separate terrains in Donetsk and Luhansk regions invaded by Russia do not correspond to the challenges of time.

Finally, I suppose it would be appropriate to create in the continental part of Ukraine the de-occupational government (center) for reintegration of the Crimean peninsula, as well as other state-governmental institutions, which would deal with the questions of temporarily occupied Crimea. It is high time we created an expert group from the representatives of the executive power, community, scientists, etc. to develop the strategy of state policy of Ukraine in this direction. Such strategy

must contain clear goals, assignments, performance indicators, and deadlines for the completion of goals. Tentative results must be clear not only in continental Ukraine and to the Crimeans but to the global community as well.

Ukraine will be ready to effectively and justly settle the conflict with Russia in a diplomatic way, benefit from this, force Russia to de-occupation of the invaded territories by means of sanctions and blockades, as well as defeat Moscovia both at the local Ukrainian arena of warfare actions and at the more global level, only provided that all of the above mentioned actions and measures are fully and ultimately developed and implemented together with the course for inevitable modernization of state administration, radical and fundamental reforms in all, without exclusion, spheres of the country's life, and non-concessional policy as for the capitulation of the aggressor.

Unity and devotion of the entire society to the idea of integrity and independence of its Homeland, its unbreakable will to win, cleansing of the government, demarginalization and enlightenment of the entire society, institutional and economic reforms, renovation of judicial-legal system will create conditions for powerful and swift advancement of Ukraine, fortification of its humanitarian, economic, and military power. This will unite the people to restore the territorial integrity of their state in its historic and ethnographic realm; solidify, as a result, its national security and transform Ukraine into a modern global power.

References

1. Hai-Nyzhnyk, P., comp. (2016). *Russian Aggression against Ukraine*. Kyiv: MP Lesia.
2. «Annexed» Education in Temporarily Occupied Crimea. *Monitoring Report* (2015). Kyiv.
3. Antoniuk, O. *Basics of Ethnopolitics* (2015). Kyiv: Interregional Academy of Personnel Management Press.
4. Borshchevskiy, S. (2016) War against Ukraine. The Second Front: Humanitarian. *Den*, (179), Oct 5.
5. Bulchuk, N. «Of course Russia is the Key Goal of the West!» Serbian Ambassador in Russia Terzich Slavenko on Russia, Serbia, Byzantium, and Roots of Modern Russophobia. [online] Available at <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/78801.htm>
6. *Challenges and Threats to Humanitarian Security of the Ukrainian State: Collected Scientific and Expert Materials* (2015). Kyiv: National Institute of Strategic Research.
7. «34% of Crimeans Participated in the 2014 Pseudoreferendum,» Dzhemilev. [online] *LigaNet*. Available at: http://news.liga.net/news/politics/5772922-v_psevdoreferendume_2014_goda_uchastvovali_34_krymchan_dzhemilev.htm
8. Hai-Nyzhnyk, P. (2015). Corruption in Ukraine: (Non)Confronting the Government and Legislative Populism (Notes from the Recent Past and on the (Non)Lessons of the Historical Experience). *Hileia*, Vol. 100 (9).
9. Hai-Nyzhnyk, P. (2017). Russia against Ukraine (1990–2016): From the Policy of Blackmailing and Coercion to the War of Absorption and Attempts of Destruction. Kyiv: MP Lesia.
10. Hai-Nyzhnyk, P. (2014). Fresh-Water Thirst of the Worn-Out «Subordinate to Russia» Crimea (Will the Peninsula Be Able to Solve the Fresh-Water Problem without Ukraine?). *Chas i podii (Chicago, USA)*, (45), Nov 6.
11. Hai-Nyzhnyk, P. (2014). Thirst, Thirst, Thirst... Will the Peninsula Be Able to Solve the Fresh-Water Problem without Ukraine? *Dzerkalo tyzhnia*, (41), Nov. 7–14.
12. Hai-Nyzhnyk, P., Batrymenko, O., Chuprii, L. (2015). Reintegration of Crimea and Weakening of the Crimean Regional Pro-Russian Identity in the Context of Implementing the State Policy of National Security of Ukraine. *Hileia*, Vol. 103 (12).
13. Hai-Nyzhnyk, P., Chuprii, L. (2016). Russian-Ukrainian War: Specifics of Settling Military and Political Conflict in Eastern and Southern Ukraine under Modern Geopolitical Conditions. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, Vol. 4.
14. Hai-Nyzhnyk, P., Chuprii, L. (2015). Shaping the National Identity of Ukrainians in the Context of Modern Challenges. *Hileia*, Vol. 101 (10).

15. *Declaration of the International Law Principles, which Relate to the Friendly Relations and Cooperation between the States according to the UN Charter* [online]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569

16. *Agreement between the Russian Federation and the Republic of Crimea on the Incorporation of the Republic of Crimea into the Russian Federation and the Creation of New Subjects within the Russian Federation*. [online]. Available at: <http://www.kremlin.ru/news/20605>

17. Final Act of the OSCE. [online]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055

18. Law of Ukraine «On the Basics of National Security of Ukraine» as Amended, No. 630–VIII of 07/16/2015. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (Verkhovna Rada of Ukraine Bulletin)*, (39).

19. *Index of the Russian Propaganda Effectiveness*. [online]. Available at: <http://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=510>.

20. *Kyiv International Institute of Sociology. Official Website*. [online]. Available at: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=186&page=16>.

21. *Concept of «The Russian Language» New Federal Special-Purpose Program for 2016–2020*. [online]. Available at: <http://government.ru/media/files/pdf>.

22. *Crimea in the Ethnopolitical Dimension* (2005). Kyiv: Svitholiad.

23. «Crimea: A Year after Annexation.» A Nationwide Poll. [online] *Ilo Kucheriv Democratic Initiatives Foundation in Cooperation with Ukrainian Sociology Service*. Available at: <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/krim--rik-pislja-an-opituvannja.htm>

24. Crimean Community: Lines of Division and Perspectives of Consolidation. An Analytical Report. (2009). *Razumkov Center. Natsionalna bezpeka i oborona*, (5).

25. Kuropiatnyk, O. *Strategy for Returning Crimea*. [online]. Available at: http://gazeta.dt.ua/article/print/internal/strategiya-povernennya-krimu-_.html

26. *Materials of the State Service of Statistics of Ukraine*. [online]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>

27. Matsola, D. (2016). Will the De-Occupation of Crimea Take Place? [online] *Sotsportal*, 07/30/2016. Available at: <http://socportal.info/category/analytics>

28. Memorandum on the Guarantees of Security in regard to Ukraine's Accession to the Agreement of Non-Proliferation of Nuclear Weapon. [online] *Verkhovna Rada of Ukraine. Official Website*. Available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_158

29. *OSCE: Pressure on Schools almost Annihilated Teaching Ukrainian in Crimea*. [online]. Available at: <http://www.unian.ua/society/1126354-obse-vikladannya-ukrajinskoji-movi-v-krimu-mayje-zniklo-cherez-tisk-na-shkoli.html>

30. *On the Federal Special-Purpose Program «The Russian Language» for 2011–2015: Regulation of the Russian Federation Government of 06/20/2011 No.492.* [online]. Available at: http://svn.rs.gov.ru/sites/svn.rs.gov.ru/files/Postanovlenie_Pravitelstva_ot_20-06-2011_no492.pdf

31. *On the Incorporation of the Republic of Crimea into the Russian Federation and Creation of New Subjects within the Russian Federation—the Republic of Crimea and the Federal City of Sevastopol: Federal Constitutional Law of March 21, 2014 No.6-ΦКЗ.* [online]. Available at: <http://text.document.kremlin.ru/SESSION/PDA/linkProxy?subjectId=70618342&linkType=65537>

32. *Basics of the State Cultural Policy (bill).* [online]. Available at: <http://www.rg.ru/2014/05/15/osnovi-dok.html>

33. Estimating the Argumentation of the Russian Federation on Annexation of the Autonomous Republic of Crimea. Analytical Note. [online] *National Institute of Strategic Research.* Available at: http://www.niss.gov.ua/articles/1751/#_ftn1

34. Population Census in the Crimean Federal District (2014). [online] *Wikipedia.* Available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B>

35. Prospects of Ukrainian and Russian Relations (Conceptual Approaches and Practical Steps) (2015). *Natsionalna bezpeka ta oborona,* (8–9).

36. Political Preferences of Odessa Region Residents. [online] *Kyiv International Institute of Sociology. Official Website.* Available at: http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20130321_OdObl/Odesa.pdf

37. Presidential Address to the Federal Assembly. [online] *President's of Russia Website.* Available at: <http://kremlin.ru/events/president/news/47173>

38. *Head of the Government Dmitri Medvedev on the Reunion of Crimea and Sevastopol with Russia.* [online]. Available at: <http://government.ru/news/11242/>

39. On Enactment of the Constitution of the Autonomous Republic of Crimea: Law of Ukraine of 12/23/1998 No.350-XIV. (1999). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (Verkhovna Rada of Ukraine Bulletin),* (5–6).

40. *Program of Cooperation with Compatriots Living Abroad for 2015–2017: Decree of the Russian Federation Government of 11/19/2014 No.2321-p.* [online]. Available at: <http://russkoepole.de/images/flash/ZXiQGZwhcwc.pdf>

41. *Putin Spoke on the Seizure of Crimea and «Self-Determination.»* [online]. Available at: <http://glavred.info/politika/putin-sravnil-krym-i-kosovo-lyudi-imeyut-pravo-na-samoopredelenie-293825.html>

42. *«Decision upon the 1954 Transfer of Crimea from RSFSR to USSR Was Taken with the Grosses Violation,» Chairman of the Federation*

Council. [online]. Available at: <http://council.gov.ru/press-center/news/50024/>

43. Troshchynskyi, V., Skurativskyi, V., Kravchenko, M., et al. (2016). *Social and Humanitarian Policy: A Textbook*. Kyiv: National Academy for Public Administration under the President of Ukraine Press.

44. *It Became Known How Many Russians Want to Return Crimea to Ukraine*. [online]. Available at: http://24tv.ua/ukrayina/stalo_vidomo_skilki_rosiyan_hochut_povernuti_krim_ukrayini/n620910p

45. *The UN Charter*. [online]. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010

46. *Taihan Water Reservoir in Crimea Turned into a Pond*. [online]. Available at: <http://ru.krymr.com/a/28081471.html>

47. Ukrainian Society in 1992–2013. *State and Dynamics of Changes. Sociological Monitoring*. (2013). Kyiv: Institute of Sociology of NAS of Ukraine.

48. What Unites and Divides Ukrainians: Civil Opinion Poll in Ukraine. [online] *Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation in Cooperation with Ukrainian Sociology Service*. Available at: <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/sho-obednue-ta-rozednue-.htm>

49. Yarmolenko, M. Separatist Movements in Independent Ukraine: Origins, Subjects, and Objects of the Process. (2011). *Naukovi zapysky: Seriia «Istoriia» (Scientific Notes: Historical Series)*, (2). Ternopil

50. Yaroshynskyi, O. Expert Discussion «Strategy for Reintegrating Crimea: Problems of Creation and Perspectives of Realization.» (2015). *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, Vol. 3 (56).

51. 82% of Crimeans Support the Annexation of Crimea and Don't Believe in the War with Ukraine: A Survey. [online] *Ukrainska pravda*. Available at: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/4/7057470/>

52. Walter C. Postscript: Self-Determination, Secession, and the Crimean Crisis 2014 (2014). In: C. Walter, A. von Ungern-Sternberg, K. Abushov, ed., *Self-Determination and Secession in International Law*. Oxford: Oxford University Press.

53. Walter C., Ungern-Sternberg A. von, Abushov K. (ed). (2014). *Self-Determination and Secession in International Law*. Oxford: Oxford University Press.

Павло Гай-Нижник

**ОСНОВНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ
ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ КРИМУ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
ШТРИХИ ДО ПРОБЛЕМИ Й НАПРЯМКИ РОЗВ'ЯЗАННЯ**

Експертно-аналітична доповідь

Київ–2017

«Нація знаходиться в стані безпеки, коли їй не доводиться приносити в жертву свої законні інтереси з метою уникнути війни і коли вона в змозі захистити при необхідності ці інтереси шляхом війни».

Волтер Ліппман

Сучасний світовий порядок перебуває у стані інтенсивної трансформації, що передбачає перерозподіл важелів і обширу впливу та рівноваг як у розумінні контролю над планетарними ресурсами, глобалізованою фінансово-економічною системою, енергетичною сферою, регуляцією й оволодінням новими високотехнологічними комунікаціями і винаходами тощо, так і у пошуку новітніх гуманітарних основ співжиття на планеті та засадничих конструкцій геополітичних взаємин, формул, моделей і механізмів дієвої міжнародної системи безпеки.

Україна, що історично і географічно завжди перебувала на перетині світових геополітичних інтересів, глобальних торговельно-економічних шляхів та цивілізаційних процесів, опинилася у фокусі кардинальних змін планетарного масштабу і є однією з гарячих точок на євразійському просторі, де перетворюється сучасність і зароджується нове майбуття світових взаємовідносин.

На жаль гуманістичні принципи розв'язання цивілізаційних криз і вузлових протиріч світового перерозподілу сфер впливів часто поступаються силовим методам, що за сучасних умов набувають тотальних ознак і мають гібридизовану форму. Держава Україна ще з часів відновлення своєї незалежності і суверенітету як суб'єкт міжнародного співтовариства перманентно постійно перебувала на периферії протистояння Заходу і Сходу й була об'єктом потенційної боротьби між гігантами світової геополітики – США і Європою (НАТО та ЄС) з одного боку та Росією з іншого. Агресія Російської Федерації проти України 2014 року стала кульмінацією цього цивілізаційного протистояння й, водночас, яскравим свідченням імперського реваншизму

Московії, що за умов і реалій XXI століття видається цілковитим анахронізмом.

З перемогою Революції Гідності, як свого часу з острахом гіпотетично й припускали кремлівські політичні стратеги, усі багаторічні зусилля Росії до гібридно-повзучого опанування Україною й перетворення її на свою державу-сателіта із керованим президентом та маріонетковим урядом зазнали невдачі. Проте доконаний факт того, що Україна стала на шлях виходу з навколомосковської цивілізаційної орбіти, президент РФ В. Путін, як і російський державно-політичний істеблішмент, не лише відмовлявся визнати, а й не здатен був (через власний світоглядний ступор) усвідомити як нову геополітичну дійсність. Він сприйняв її мов особисту образу і власну поразку та, водночас, як виклик самій Росії, як перманентну загрозу її майбутньому існуванню не лише з неоімперської перспективи, а й з огляду на небезпеку перетворення її мегасуб'єктності на історичну ретроспективу.

Об'єктивна дійсність вказує на невітшний висновок – ця війна для України та українського народу є не лише світоглядним протистоянням чи цивілізаційним зіткненням, а також і війною за право бути, боротьбою за існування у повному і вражаючому розумінні цих понять.

Початок неоголошеної війни Російської Федерації проти України є неприхованою агресією проти суверенної, незалежної держави і демонстративним порушенням міжнародних норм. Цілком очевидно, що путінська Росія є не лише державою-агресором, а й державою-терористом, яка загрожує європейській та світовій безпеці. Саме тому увесь цивілізований світ (як християнський, так і ісламський; як буддистський чи юдейський, так і атеїстичний; як світ політичний, так і світ діловий) мусить усвідомити, що під личиною так званої керованої демократії у Російській Федерації зросло, зшите чорними нитками смерті, чудовисько охлократичної тиранії в особі збоченого політичного (і не тільки) маніяка, який зубожілі народи свого ханату оповив тенетами невігластва, страху та омани й споює його отрутою всеохоплюючої ненависті та чванства зверхності, що живиться підсвідомим прагненням незрозумілої ницості свого тваринного становища. Його мета – руйнування. Ця зажерливість не має розумного пояснення й не обу-

мовлюється життєвою чи політичною логікою. Це – інстинкт. Це – некерований потяг до знищення та поработіння, підсвідоме прагнення нівелювати не лише усталені тисячоліттями людські цінності й вироблені правила співжиття, а й намагання опанувати, висміяти й вихолостити сутність, цілі та місії світових цивілізацій.

Світова спільнота мусить зрозуміти, що путінська Московія – держава-агресор за своїм нутром, що путінська імперія є не просто державою – спонсором тероризму, а й за своїм єством є державою-терористом! І на чолі цього божевільного, нищого і ненажерливого організму є той, хто прагне до переділу світу відповідно до нав'язаних його хворобливою уявою імперських марень. Росія намагається занурити людство у хаос і зневіру й прищепити йому вірус морального і чесного падіння. Пошесть занепаду, що має надати Кремлю можливість спробувати посіяти серед людей свої омани, страхи й невігластво й, поширюючи власну владу та владу своїх сатрапів, наблизити прихід кінця..., правити в якому буде гріх, страх і темінь, перманентна війна, злиденність і сльози з крові та втрат...

На заваді до спроб здійснення цих світоненависницьких намірів нині є Україна. Україна сьогодні протистоїть новозведеній імперії зла і саме Україна покладе початок її падінню! Тож світ (люди різних поглядів та віросповідань, держави з різними політичними і суспільними системами тощо) мусить об'єднатися навколо України аби зберегти себе, щоби урятувати цивілізаційний поступ, для того, щоб прискорити смерть дракона страждань та зруйнувати до попелища новітню імперію зла!

«Україна без Криму стати сильною державою не могла би, надто, з економічного боку. Так неприродньо відрізана від моря Україна мусила би обов'язково посилювати прагнення до захоплення цього морського узбережжя і, разом з цим, загострилися б стосунки з тією державою, якій було би передано володіння Кримом».

«Україна ж не може жити, не володіючи Кримом, це буде якийсь тулуб без ніг. Крим має належати Україні, на яких умовах, це без різниці, чи буде це цілковите злиття або широка автономія, останнє залежатиме від бажання самих кримців, але нам слід бути цілком убезпеченими від ворожих дій з боку Криму. У сенсі ж економічному Крим фактично не може існувати без нас».

*Павло Скоропадський,
гетьман України*

«Ми змусимо Крим приєднатися до України. Цій меті й слугує митна війна. Ми застосуємо ще цілу низку засобів, аби зробити вас більш покірними. А якщо ви потім будете агітувати в дусі російської орієнтації, то ми вас будемо вішати».

*Ігор Кістяківський,
міністр внутрішніх справ
Української Держави*

Російська агресія – анексія Криму та війна на сході України – призвела до глибинних змін у двосторонніх відносинах між державами: 1) зруйновано договірно-правову базу Києва і Москви; 2) знищено інституційні механізми міждержавних відносин; 3) унеможливлено контакти на вищому рівні, політико-дипломатичні відносини мають конфронтаційний характер; 4) Україна зазнала колосальних людських, територіальних та економічних втрат; 5) відбулося безпрецедентне згортання економічної співпраці; 6) виникло глибинне відчуження між народами України та Росії [35, с.2].

У відносинах України та Росії виникла нова політико-ідеологічна реальність¹. Відтак – потрібна нова оцінка та перегляд природи, ідеології і загалом інституційної системи відносин з РФ у ключових сферах (політика, безпека, економіка, енергетика, гуманітарна сфера тощо), з урахуванням того, що головною загрозою українській державності є нинішній правлячий режим РФ. Необхідним є також формування концептуально нової моделі співіснування з путінською Росією, яка б відбивала нинішні реалії і перспективи двосторонніх відносин і враховувала позиції західних країн-партнерів і міжнародних організацій.

Національна безпека², як відомо, функціонує через систему різноманітних відносин між особою та суспільством, між громадянином і державою, між суспільством і державою, між різними державами. Водночас, варто пам'ятати про влучний узагальнюючий вислів Томаса Гоббса про те, що «національна безпека – це не просто центр державницької діяльності, вона – головний сенс існування держави». Тож, узагальнено, національна безпека – це стан внутрішніх і міждержавних відносин, який визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій прав та свобод людини та громадянина, базових цінностей та інтересів

1 Дивіться: *Гай-Нижник П. П.* Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. – К.: «МП Леся», 2017. – 332 с.

2 Поняття «національна безпека» було вперше введено до політичного лексикону в посланні президента США Т. Рузвельта до Конгресу Сполучених Штатів у 1904 р., де він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами національної безпеки.

суспільства й суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, і функціонує за основними принципами забезпечення національної безпеки:

- пріоритет прав і свобод людини і громадянина;
- верховенство права;
- пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів;
- своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;
- чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади в забезпеченні національної безпеки;
- демократичний цивільний контроль над воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки;
- використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки [18, с.351].

Національна безпека є й одним із рівнів функціонування міжнародної безпеки як діяльності держав зі створення відносин між народом і державою, які унеможливають реальні загрози розвитку суспільства. Зміцнення національної безпеки передбачає також і розвиток відносин стратегічного партнерства, які є одним з важливих інструментів зовнішньої політики, який дедалі ширше використовується провідними країнами та інтеграційними об'єднаннями, оскільки дозволяє підвищити результативність їхніх дій на міжнародній арені.

На сучасному етапі розвитку Українська держава зіткнулася з загрозами та викликами, які потребують негайного вирішення, найбільш актуальними з яких є:

- військова агресія, участь регулярних військ, радників, інструкторів і найманців у бойових діях на території України;
- тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та дальші дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні;

- розвідувально-підбивна і диверсійна діяльність, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, створення і всебічна підтримка, зокрема військова, маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частин Донецької та Луганської областей;
- нарощування військових угруповань біля кордонів України та на тимчасово окупованій території України, у тому числі й перспектива розміщення на півострові Крим тактичної ядерної зброї;
- інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу тощо.

У даному контексті для України першочерговим стратегічним завданням державної політики національної безпеки є відновлення територіальної цілісності країни та сукупності демократичних інститутів на усій її території, консолідація української політичної нації, формування загальнонаціональної ідентичності, єдності усіх громадян України та усіх регіонів України, реінтеграція тимчасово окупованих територій після їх звільнення.

Основними типами конфліктів сьогодення є асиметричні та гібридні війни, які відбуваються між сильними та слабкими державами чи недержавними акторами. Збройний конфлікт, який відбувається на сході України, можна охарактеризувати як гібридно-асиметричну війну Російської Федерації проти України. Крім того проти України ведеться також і мережево-центрична війна (англ. network-centric warfare) – війна, що зорієнтована на досягнення інформаційної переваги за допомогою об'єднання військових об'єктів у інформаційну мережу. Окрім суто класичних воєнних методів, Росія в рамках «гібридної війни» чи не вперше масштабно використовує й концепцію «війни трьох кварталів». Суть даної концепції полягає в тому, що сучасний воїн має бути готовий в

одному кварталі вести загальновійськовий бій, у другому – здійснювати поліцейські функції, в третьому – виконувати гуманітарні місії [13].

Варто враховувати й той факт, що агресія проти України з боку Росії ведеться не лише шляхом прямого збройного втручання, а й має кілька складових сучасних способів експансії. У зв'язку зі зростанням ролі інформаційної складової у збройній боротьбі в умовах глобалізації та появою інформаційного суспільства Україна перебуває також у стані інформаційної війни, коли мета протиборства досягається суто засобами інформаційної боротьби, тим самим, інформація як така у певному напрямі її використання стає своєрідним знаряддям досягнення політичних цілей, інформаційною зброєю. Для вирішення цих завдань у першу чергу необхідно створити ефективну інформаційну політику Української держави, спрямовану на постійну підтримку громадської думки про те, що окуповані території, зокрема АР Крим є невід'ємною складовою Української держави, а їх жителі – громадянами України.

Політичний конфлікт навколо Криму розпочався ще з кінця 80-х рр. XX ст., коли Україна стала на шлях відновлення своєї державної незалежності. Вже тоді питання приналежності Криму стояло дуже гостро й вже тоді певними колами Росії були спроби роздмухати його у етно-національний конфлікт. На початку 1990-х рр. кримське питання, як відомо, було вирішено на користь держави Україна, проте Російська Федерація, частина її політичних еліт, не сприйняла таке політичне розв'язання проблеми як dokonаний факт. Відповідно, в ідеал-геймі Росії пропагувалася ідея «несправедливої передачі» Криму М.Хрущовим Україні, тобто готувався реванш за кількома можливими сценаріями. Одним з козирів для такої псевдореконксти використовувався аргумент міфічної «історичної справедливості» та плекання проросійської регіональної ідентичності серед більшості населення Криму, які підкріплювалися потужною інформаційно-ідеологічною війною за самоусвідомлення пересічної людини і фактором фізичної присутності російського військового контингенту на півострові. Тоді Україні вдалося погасити спроби розбурхати етно-національний конфлікт й подолати досить глибоку політичну кризу¹. Істотно, як на той час, цьому посприяло й проголошення республіканської автономії Криму попри унітарність держави Україна. Сама ж автономія проголосувала за Конституцію, якою гарантувалися вільний розвиток усіх етносів, а три мови стали офіційними мовами АР Крим.

Важливим у розрізі суспільних настроїв «кримського вузла» є й ціннісний, навіть цивілізаційний конфлікт. У Криму, як ані в жодному іншому регіоні України, проявилася несумісність цінностей, зіткнулися інтереси і цілі різних етнонаціональних спільнот та соціальних груп між собою із цінностями й інтересами та цілями держави Україна в її європейському поступі. Для значної частини населення Криму властиві ідеологічна закомплексованість, совкова свідомість, патерналізм, домінування думки більшості й не сприйняття іншої

1 За даними Стокгольмського міжнародного інституту з дослідження проблем миру більш ніж 70%, тобто майже 3/4 усіх воєнних конфліктів, у середині 1990-х рр. на всій земній кулі були міжетнічними [3, с.382].

позиції. Ставлення до інших проявляється в координатах стереотипу «свій – чужий», з нетолерантним ставленням до цих чужих.

З цього приводу, в ході експертної дискусії на тему «Стратегія реінтеграції Криму: проблеми створення та перспективи реалізації» (8 жовтня 2014 р., НДІУ) доктор політичних наук О. Калакура досить влучно нагадав про декілька знакових і відкритих конфліктів у Криму, які мали етнотонаціональне забарвлення. Це конфлікт у с.Морському під Судакком, де у 2000 р. тривало перманентне протистояння російської православної і мусульманської громад, викликане рішенням архієпископа кримського та сімферопольського Лазаря встановити на півострові тисячу поклінних хрестів на честь 2000-річчя Різдва Христового і 1000-ліття хрещення Русі та проголошення Криму «колискою православ'я».

Ставлення світу до "референдуму" в Криму

25.03.2014
08:00

Звертайте увагу на дату та час на карті: можливо, вже є оновлення!
Уточняйте дату і час на карті: возможно, уже есть обновления!
Pay attention to the date and time. May already have a map update.

© Sergii Gorbachov, 2014

"Referendum" na Krymie. Reakcja międzynarodowa
"Referendum" in der Krim. Internationale Reaktion
La reazione internazionale al referendum in Crimea

Международная реакция на "референдум" в Крыму
How the world reacted to Crimea "referendum"
Réaction Internationale au «Référéndum» en Crimée

Не визнають та запровадили санкції
Не признали и ввели санкции против России
Not recognizing & sanctions against Russia

Австралія / Australia
Австрія / Austria
Аргентина / Argentina
Бельгія / Belgium
Бразилія / Brazil
Велика Британія / Great Britain
Вірменія / Armenia
Греція / Greece
Данія / Denmark
Ірландія / Ireland
Іспанія / Spain
Італія / Italy
Канада / Canada
Кіпр / Cyprus
Латвія / Latvia
Літванія / Lithuania
Люксембург / Luxembourg
Мальдіви / Maldives
Мексика / Mexico
Нідерланди / Netherlands
Норвегія / Norway
Польща / Poland
Португалія / Portugal
Румунія / Romania
Словаччина / Slovakia
Словенія / Slovenia
США / USA
Фінляндія / Finland
Франція / France
Хорватія / Croatia
Чехія / Czech Republic
Швейцарія / Switzerland
Україна / Ukraine
Японія / Japan

37

Не визнають
Не признали. Нет признания.
Нейтральное отношение. Not to consider as legitimate.

15

Азербайджан / Azerbaijan
Аргентина / Argentina
Бразилія / Brazil
Велика Британія / Great Britain
Вірменія / Armenia
Греція / Greece
Данія / Denmark
Ірландія / Ireland
Іспанія / Spain
Італія / Italy
Канада / Canada
Кіпр / Cyprus
Латвія / Latvia
Літванія / Lithuania
Люксембург / Luxembourg
Мальдіви / Maldives
Мексика / Mexico
Нідерланди / Netherlands
Норвегія / Norway
Польща / Poland
Португалія / Portugal
Румунія / Romania
Словаччина / Slovakia
Словенія / Slovenia
США / USA
Фінляндія / Finland
Франція / France
Хорватія / Croatia
Чехія / Czech Republic
Швейцарія / Switzerland
Україна / Ukraine
Японія / Japan

135

Не висловились
Не высказались. No opinion yet.
Резерв. Стан. Висказан.
Not expressed - Awaited

Визнають
Признали. Recognizing.
Роспознали. Recognized.
Анонсували. Announced.
Lo stato di fatto.

9

Азербайджан / Azerbaijan
Аргентина / Argentina
Бразилія / Brazil
Велика Британія / Great Britain
Вірменія / Armenia
Греція / Greece
Данія / Denmark
Ірландія / Ireland
Іспанія / Spain
Італія / Italy
Канада / Canada
Кіпр / Cyprus
Латвія / Latvia
Літванія / Lithuania
Люксембург / Luxembourg
Мальдіви / Maldives
Мексика / Mexico
Нідерланди / Netherlands
Норвегія / Norway
Польща / Poland
Португалія / Portugal
Румунія / Romania
Словаччина / Slovakia
Словенія / Slovenia
США / USA
Фінляндія / Finland
Франція / France
Хорватія / Croatia
Чехія / Czech Republic
Швейцарія / Switzerland
Україна / Ukraine
Японія / Japan

Порівняння економік / Comparison of economies

вВП, \$ трлн GDP, \$ trn	39,7	23,3	17,0	3,4
Населення, млн Population, m	1021	3275	2512	289

Мав місце і тривалий конфлікт з приводу питання про належність земель та історії Свято-Успенського монастиря під Бахчисараєм тощо [22, с.513–517].

Слід також пам'ятати, що Крим в етнічному плані є найменш «українським», єдиним регіоном, де етнічні українці не складають більшості. До окупації, за даними Всеукраїнського перепису 2001 р., загалом росіяни (58,5%, 1180,4 тис. осіб), українці (24,4%, 492,4 тис. осіб) та кримські татари (12,1%, 243,4 тис. осіб) складали 95% населення АР Крим [22, с.479; 34]. Нагадаю також і про те, що ще у 2010 р. 74,6% представників умовної «слов'янської спільноти» Криму (громадяни України, що є етнічними українцями або росіянами) за своїми соціокультурними орієнтаціями тяжіли до російської культурної та мовної ідентичності, 65,7% були переконані, що українці і росіяни – єдиний народ, а 44,2% не вважали себе представниками української політичної нації [24, с.4–5]. Аналогічна картина підтверджувалася й даними інших соціологічних досліджень [36].

Крім того українці Криму як регіональна меншина не отримували дієвої допомоги у задоволенні своїх потреб ні з боку офіційного Києва, ані з боку влади автономії. Як наслідок частина з них фактично асимілювалася в етнокультурному плані у російськомовну слов'янську спільноту (за результатами соціопитування Центру Разумкова, у 2008 р. відносна більшість етнічних українців Криму віднесла себе до російської культурної традиції [43, с.3]. Восени ж 2013 р. більшість проросійськи налаштованих кримчан не сприймала аргументів на користь підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, не зрозуміла причин виходу українців на ЄвроМайдани по всій країні та Революцію Гідності. Таким чином етнополітичний конфлікт навколо Криму за сферами проявів та причинами виникнення є не лише міждержавним, а й політичним, і територіальним, і економічним, й історико-культурним, і правовим, і психологічним, й ідеологічним... Тому потребує врегулювання кожна сфера проявів та причин виникнення, адже багатоаспектний характер етнополітичних конфліктів обумовлює різноманітність шляхів їх розв'язання. Анексія Криму у 2014 р. унікаль-

на й тим, що вперше з часів Другої світової війни іноземна держава-співзасновник ООН, розв'язавши конфлікт проти іншої держави-співзасновника ООН, офіційно оголосила зайняту територію частиною своєї країни¹.

Для того, щоб вийти на стадію врегулювання конфлікту і бути готовою до його розв'язання Україна мусить, насамперед, залучити до підготовки реінтеграції той соціальний капітал, який вона отримала у результаті Революції Гідності, прямі контакти громадянського суспільства з тимчасово окупованою територією та її мешканцями. Це, зокрема, можуть бути контакти між ГО «Майдан закордонних справ», який до речі вже презентував власну Стратегію реінтеграції Криму, проекту «Free Crimea», інших громадських сил України та представників громадянського суспільства Криму: Меджлісу, українських та російських організацій. Варто не забувати, що далеко не усі кримчани з радістю зустріли російських окупантів (є вже таке поняття як «інші росіяни»). За даними М.Джемільова у так званому «референдумі» брали участь до 35% населення [7]. Тобто є значна частина росіян, які не стали співучасниками того злочинного «референдуму». Водночас результати соціологічних досліджень свідчать, що 39% респондентів Криму підтримували ідею подвійного громадянства з РФ², а на самому півострові зростає розчарування новим його статусом та придушенням громадянських прав.

1 Нагірний Карабах, Південна Осетія, Абхазія, Придністров'я, «ЛНР» і «ДНР» стали нехай незвизнаними, але окремими квазідержавними утвореннями, які формально не входять до складу країни-агресора. У такій ситуації довести факт агресії дуже не просто, а якщо дуже захотіти, їхнє від'єднання можна трактувати в логіці «права народів на самовизначення», – легітимного міжнародного принципу конкуруючого з принципом територіальної цілісності. Однак немає жодної міжнародної норми, як слушно зауважує Д.Мацола, яка хоча і не прямо виправдовує анексію території. Більше того, з жаків Другої світової народилося міжнародне право, наріжним каменем якого є пряма заборона на захоплення чужих земель. Для Німеччини, Франції, Японії, США і багатьох інших країн повернути Крим Україні необхідно навіть не тому, що він був у неї несправедливо забраний, але для того щоб «кримський прецедент» не призвів до ланцюгової реакції «повернення споконвічних земель» в усьому світі [27].

2 Європейський союз і Митний союз. Дослідження проводилося Київським міжнародним інститутом соціології та компанією «Рейтинг» з 23 лютого по 14 березня 2013 р. Польовий етап проходив з 27 лютого по 10 березня 2013 р. Опитування проводилося в автономній республіці Крим (у 41 населеному пункті) [20].

Дані соціологічних досліджень чітко засвідчують що переважаюча більшість українців вважає Крим українською територією. Так, за даними фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 69% громадян визнають Крим як українську територію, анексовану Російською Федерацією. Лише 14% громадян визначають Крим як територію Російської Федерації. При цьому 8% із них вважають, що включення Криму до складу Росії відбулося в цілком законний спосіб, а решта 6% певні, що приєднання Кримського півострова до Росії було нелегальним. Для 10% населення України Крим – це територія, що не належить ані Росії, ані Україні, а ще 8% не змогли чітко визначити своєї позиції щодо статусу Криму [23].

Протилежну точку зору мають росіяни. За результатами всеросійського опитування, проведеного 2–5 жовтня 2015 р. аналітичним центром «Левада-центр» лише 8% росіян ставляться цілком позитивно до ідеї повернення Криму Україні; «швидше позитивно» обрали 7%; ставляться негативно до ідеї повернення Криму Україні 58% росіян, швидше негативно, ніж позитивно, до цієї ідеї ставляться 25% росіян [44]. Опитування проводилося і серед жителів Криму. За даними «GfK Україна» 82% мешканців Криму повністю підтримують анексію півострова Росією, 11% опитаних сказали, що скоріш підтримують, а 4% висловилися проти [51]. Утім репрезентативність даного опитування викликає сумніви, позаяк в умовах жорстких репресій з боку кримської влади, коли навіть згадування про анексію Криму може привести до арешту і звинувачення в терористичній діяльності, люди бояться говорити правду.

Слід констатувати, що недалекоглядна і безсистемна політика української влади у безпековій, гуманітарній, етнонаціональній та інформаційній сфері, а іноді й пряме потурання з боку деяких можновладців щодо поширення ідей «русского міру», призвела до того, що ці шовіністичні ідеї закріпилися в масовій свідомості частини населення південних і східних регіонів, сприяли формуванню регіональної проросійської так званої кримської чи донецької (луганської) ідентичності й дозволили здійснити злочинну експансію

Криму та поширювати сепаратистські настрої на Сході країни при підтримці певної частини місцевого населення, яке прагнуло об'єднатися з «великою Росією».

За даними соціологічного опитування Центра Разумкова ще зовсім нещодавно громадяни України в першу чергу пов'язували себе із місцем проживання. Жителям України найбільш була притаманна локальна ідентичність, прив'язаність до конкретного місця проживання. З малою Батьківщиною, насамперед, ідентифікували себе 45% громадян, з Україною в цілому – 32%, з регіоном проживання – 16%, близько 7% не визначилося. Подібні ж дослідження, проведені у 2013 р. Інститутом соціології НАН України, підтверджували високий рівень місцевої ідентичності. Так показники локальної (мешканець села чи міста) та регіональної ідентичностей (мешканець регіону) також були досить значними – відповідно 28,6% та 7,8% опитаних, хоча й менші ніж в попередньому дослідженні. Громадянином України себе вважали близько половини респондентів (50,6%), 2,4% віднесли себе до громадян світу, 1,2% – до громадян Європи, 6,6% – громадян колишнього Радянського Союзу [47, с.390–391].

Ось такий вигляд, наприклад, має таблиця динаміки змін ідентичностей з 1992 по 2014 роки (на основі досліджень Інституту соціології НАН України).

Таблиця. Ким Ви себе, перш за все, вважаєте?
(дайте одну відповідь, що найбільше підходить)

	1992	2000	2002	2003	2005	2006	2008	2010	2012	2013	2014
Мешканцем села, району чи міста, в якому Ви живете	24,0	31,3	31,6	30,5	24,6	27,7	24,5	27,2	29,8	28,6	16,1
Мешканцем регіону (області чи кількох областей), де Ви живете	6,8	6,9	5,9	6,7	6,4	6,6	9,3	6,6	7,6	7,8	8
Громадянином України	45,6	41,0	41,0	44,2	54,6	51,6	51,7	51,2	48,4	50,6	64,4
Представником свого етносу, нації	—	—	3,0	3,1	2,1	1,8	2,6	3,1	1,8	2,0	2,1
Громадянином колишнього Радянського Союзу	12,7	12,2	12,7	10,7	8,1	7,3	9,0	6,9	8,4	6,6	5,4
Громадянином Європи	3,8	2,8	0,7	0,7	0,8	1,3	0,4	0,9	1,2	1,2	1,1
Громадянином світу	6,4	5,6	2,7	2,4	2,5	2,9	1,7	0,9	2,4	2,4	2,1
Інше	—	—	1,6	1,4	1,0	0,7	0,6	0,8	0,3	0,6	0,5
Не відповіли	0,6	0,2	0,8	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1	0,2	0,3

Слід констатувати, що від 1992 по 2013 роки спостерігалось збільшення локальної ідентичності на 6,4%, а потім за один рік зменшення на 12,3%. За цей же період спостерігалось збільшення загальноукраїнської ідентичності на 5%, а лише за один рік збільшення на 13,8%, зменшення пострадянської ідентичності на 7,3%. Це засвідчує те, що у 2014 р. відбулися значні зрушення в сфері зменшення локальної та збільшення загальноукраїнської ідентичності, що значною мірою зумовлено подіями на ЄвроМайдані й під час Революції Гідності та консолідацією української політичної нації в умовах боротьби з російськими окупантами й колаборантами-сепаратистами та відбиттям зовнішньої агресії Російської Федерації.

Проте в АР Крим та на окупованих частинах Донецької та Луганської областей досі переважає проросійська регіональна ідентичність, яка активно посилюється потужним інформаційним впливом з Російської Федерації, що насаджує російські імперські цінності. В Україні активно працюють проросійські громадські організації, що нав'язують ідеї «русского міра». Так, за даними представництва Росспівробітництва, у Києві ще донедавна діяло 142 «організації співвітчизників», з них 14 – загальноукраїнські. З регіональних організацій найбільша кількість знаходилася у Криму – 19. Українська ж мова та культура у цих регіонах належним чином не підтримувалася і не популяризувалася, там досі панує радянська топоніміка, поширюються радянські історичні міфи, що сприяють формуванню пострадянського проросійського історичного наративу. Якщо на Заході та в Центрі України радянська топоніміка втратила свої позиції, особливо процес руйнування пам'яток тоталітарному минулому прискорився у постмайданний період й в зв'язку із законами про декомунізацію, то на Сході та Півдні країни залишається майже недоторканою. Тисячі назв населених пунктів, вулиць, майданів продовжують щоденно проектуватися на історичну пам'ять, капіталізуючи в ній рудименти

тоталітаризму¹. Дуалізм історичної пам'яті підтверджують й дані соціологічних досліджень, що проводилися Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» у 2015 р. щодо ставлення населення до ключових вітчизняних історичних подій [48].

Посиленню проросійської регіональної ідентичності в АР Крим сприяв також і недостатній рівень поширення української мови в інформаційному просторі Криму, в ЗМІ, в вищих та загальноосвітніх навчальних закладах АР Крим. Цьому сприяла також діяльність філій російських ВНЗ в Криму, що здійснюють очне навчання. Вони представлені переважно у м.Севастополі. У цьому місті, зокрема, працювали філія Московського державного університету імені М.Ломоносова, Інститут економіки і права (філія Московської академії праці та соціальних відносин), Кримська філія Новоросійської державної морської академії, Севастопольська філія Санкт-Петербурзького гуманітарного університету профспілок, Севастопольська філія Саратовського державного соціально-економічного університету та інш.

Сприяла витворенню проросійської ідентичності й агресивна гуманітарна політика Росії й, водночас, практично капітулянтська з боку української влади. У проєкті «Основ державної культурної політики» РФ, розробленому наприкінці 2013 р. та винесеному на широке обговорення у 2014 р., зазначалося наприклад: «Розвиток російської мови передбачає й цілеспрямовані зусилля з її просування у світі, з підтримки і розширення російськомовних спільнот в іноземних державах. <...> Розвиток російської мови включає в себе <...> боротьбу проти її витіснення державними мовами інших країн. <...> Це необхідно для того, щоби у картині

1 Експертна група Ради Європи, яка декілька років тому здійснювала огляд культурної політики в Україні, зазначала, що із 150 тисяч вітчизняних пам'яток, які знаходяться під охороною, 7 тисяч (майже 6%) складали пам'ятники Леніну та іншими тоталітарним діячам. Останнім часом кількість пам'яток тоталітарному минулому суттєво зменшилася, проте на Сході та Півдні країни вони все ще продовжують переважати. Закон України №2558 від 9 квітня 2015 р. «Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборона пропаганди їх символіки» вже зараз сприяє суттєвим змінам ситуації в даній сфері.

світу сучасних жителів планети максимально можливою мірою була присутня російська оцінка поточних подій» [32]. Зауважу, що хоча цей уривок і не увійшов до остаточного варіанту, затвердженого указом президента РФ від 24 грудня 2014 р., він, тим не менш, яскраво ілюструє справжні цілі й тенденції експансіоністської гуманітарної політики Російської Федерації.

Затверджена розпорядженням уряду РФ від 19 листопада 2014 р. за №2321-р «Програма роботи зі співвітчизниками, які проживають за кордоном, на 2015–2017 роки», передбачала проведення різноманітних заходів на кшталт щорічної міжнародної акції «Георгіївська стрічка», фестивалів «Віват, Росія!», «С Россией в сердце» тощо. Реалізація експансіоністських гуманітарних планів за кордоном фінансується Москвою з державного бюджету, а також коштом різних одіозних фондів, таких як «Русский мир» та Міждержавний фонд гуманітарного співробітництва СНД. Координують цю діяльність дипломатичні установи РФ за кордоном і Федеральне агентство у справах СНД, співвітчизників, які проживають за кордоном, та з міжнародного гуманітарного співробітництва («Россотрудничество»). Так, наприклад, представництва «Россотрудничества» в Україні ще донедавна проводили відкриту активну агітаційну роботу з різними категоріями та віковими групами наших громадян, а серед учнів шкіл України з російською мовою навчання, приміром, конкурс «Моя Родина – СНГ» [4].

На час анексії Криму й початку російсько-української війни базовим документом із реалізації російської мовної політики була Федеральна цільова програма «Російська мова» на 2011–2015 роки [30]. Метою ж тієї програми визначалася «підтримка, збереження і поширення російської мови, у тому числі серед співвітчизників, що проживають за кордоном». На першому місці – «підтримка російської мови як основи розвитку інтеграційних процесів у державах-учасницях Співдружності Незалежних Держав» і лише на другому – «задоволення мовних і культурних потреб» згаданих «співвітчизників». З-поміж проблем, що зумовлювали актуальність програми, значилися «зниження активності інтеграційних

процесів у державах-учасниках СНД і країнах Балтії; зниження престижу Росії у світовому співтоваристві». Підтримка та пропаганда російської мови і культури за кордоном передбачається і Програмою роботи зі співвітчизниками, що проживають за кордоном, на 2015–2017 роки [40]. Реалізацію згаданих програм покладено на державні органи Російської Федерації.

20 травня 2015 р. уряд РФ постановою №481 затвердив концепцію Федеральної цільової програми «Російська мова» на 2016–2020 роки. За цілями і завданнями вона принципово не відрізняється від нині чинної, однак у її положеннях велику увагу приділено фінансово-економічним і геополітичним ризикам, пов'язаним із подіями 2014 р., зокрема із введенням санкцій, які можуть негативно вплинути на виконання положень документа [21]. Згідно програми, форми, методи вивчення та викладання російської мови мали відповідати «стратегічним пріоритетам Російської Федерації»... зміцненню «позицій російської мови в національних системах освіти країн-учасниць СНД». Програмою, зокрема, передбачалося, що «розширення географії та сфер вживання російської мови у світі сприятиме зміцненню російського впливу, формуванню позитивного образу країни за кордоном, піднесенню її міжнародного авторитету і в кінцевому підсумку – захисту геополітичних інтересів Росії» [21].

Варто зауважити й на іншому. Навіть за теперішніх обставин, частка російської і російськомовної книги становить близько 80% книжкового ринку України, причому на відміну від інших присутніх на ньому іноземних книг російською представлено всі напрями, жанри (намагання задовольнити будь-який читацький попит). Порівняно з попередніми роками пропозиція російської книги в Україні не зменшилася, а навіть дещо збільшилася. У липні 2014 р. віце-прем'єр-міністр України О. Сич заявив про необхідність ліцензування і квотування російської книжкової продукції аби протягом кількох наступних років знизити її обсяг на ринку до 50%. Ця пропозиція широко обговорювалася у професійному середовищі, однак навіть прибічники вказували на значні труднощі її реалізації.

Згадаймо й про те, що ще з 1990-х, коли на виборах президента АР Крим 30 січня 1994 р. за лідера проросійських сил Ю. Мешкова віддали голоси 73% виборців, на півострові вже відбувалася фундація та легалізація організацій сепаратистського спрямування («Русская община», «Русское единство», «Севастополь–Крым–Россия», «Русский Крым», «Объединение казаков АРК») [49, с.110]. Паралельно із цим в Криму відбувалося витіснення української мови зі сфери освіти. Так, у 2012 р. там діяли лише 7 українських шкіл із 563-х або 1,2% від загальної кількості, в яких навчалися 7,8% учнів, при тому, що українську мову на той час вважали за рідну 10,1% населення Криму [26]. Крім того, у 2012–2013 рр. проходило скорочення числа україномовних класів у школах із російською мовою навчання та двомовних школах в рамках т.зв. «оптимізації», пов'язаної нібито з браком фінансування. У 2010–2014 рр. відбувався прихований процес деукраїнізації, позаяк поширення української мови не відбувалося, а підтримка російської мови посилювалася. Так, питома вага учнів, які навчалися українською мовою, там не змінилася, а питома вага учнів, які навчалися російською мовою, збільшилася натомість на 8,5%, кількість загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання збільшилася на 36, а кількість класів, де учні навчалися українською мовою зменшилася на 117, класів же, де учні навчалися російською мовою на 234 збільшилося. На сьогодні в кримських школах українська мова не використовується, викладання «Історії України» заборонено.

Тож для зменшення проросійської регіональної ідентичності в АР Крим на перспективу українському уряду, крім інформаційної, потрібно підготувати і реалізувати ефективну гуманітарну та етнонаціональну політику. Зокрема гуманітарні чинники мусять протистояти створенню так званої «гібридної ідентичності» (за теорією Г.Бгабги). Теоретик постколоніалізму Г.Бгабга досліджував ті простори, які виникають між різними національними ідентичностями і називав їх культурними гібридами. Гібриди за допомогою мімікрії можуть пристосовуватися до «гегемонізованого переписування євроцентру» (у випадку сепаратистів Криму – це Київ).

Науковець стверджує, що гібридність із такої перспективи може виявитися станом, рівноважним відчуженню, станом бездомності [12; 14]. Для того, щоб зруйнувати таке відверто вороже символічне поле в східних та південних регіонах України, необхідні комплексні зусилля, що сформують нову гуманітарну, культурну, інформаційну архітектуру місцевого символічного поля.

Як свідчать результати соціологічних досліджень, за останні місяці суттєво зросла українська громадянська самоідентифікація населення – до 75% опитаних, і, що важливо, її зростання відбулося саме на сході та півдні України за рахунок російськомовного населення. Щодо статусу Донецька та Луганська більшість респондентів вважають, що вони мають залишатися обласними центрами у складі України (51%). Автономію Донбасу у складі України підтримують не більше 20%. Лише незначна кількість опитаних підтримують незалежність або приєднання Донбасу до Росії (6% і 4% відповідно). Утвердження української ідентичності на Донеччині та Луганщині визначальним чином залежатиме від введення особливого порядку самоврядування та проведення виборів за українськими законами в регіоні. Для місцевих жителів професійні та моральні якості кандидата на ту чи іншу посаду мають бути доповнені алгоритмом «свій» і якостями, зрозумілими промислово-робітничому суспільству [6, с.10]. Регіональна ідентичність втратить свою основоположну засаду – залежність від території, яка забезпечує всі потреби людини.

Проте не варто забувати, що російська пропаганда ще й досі має суттєвий вплив на громадян України. Згідно з опитуваннями КМІС, індекс результативності російської пропаганди також має суттєві регіональні відмінності. Найбільше російська пропаганда впливає на Харківську область – 50%, на Донецьку (неокупована територія) – 45%, Одеську – 43%, Херсонську та Миколаївську – 29%, Дніпропетровську – 28%, м. Київ – 19%. Північ – 19%, Центр – 18%, Захід – 12% [19]. Досить лише нагадати, що, наприклад,

на середину лютого 2015 р. із 37 телеканалів у Маріуполі 35 були російськими і лише 2 – українськими. Більше того, від 2014 по 2016 рр. доля російських банків в Україні зросла з 12% від загального обсягу банківських операцій до 42%, а за півріччя 2017 р. товарообмін України з Російською Федерацією (з державою-агресором!) збільшився у тричі!

Ще одна з ліній фронту в «гібридній війні» України з Росією проходить у площині історичної пам'яті. Із 2014 р. в російській пропаганді, публічних заявах державних діячів, офіційних документах псевдоісторична аргументація використовується для виправдання як незаконної анексії Криму, так і загалом агресивної політики Росії щодо України. У посланні президента РФ до Федеральних зборів 2014 р. стосовно Криму було, наприклад, було заявлено: «Сама територія стратегічно важлива, тому що саме тут знаходиться духовний виток формування багатолітної, але монолітної російської нації і централізованої Російської держави. <...> Саме тут, у Криму, в давньому Херсонесі <...> прийняв хрещення князь Володимир, а потім хрестив усю Русь. <...> Саме на цьому духовному ґрунті наші предки вперше і назавжди усвідомили себе єдиним народом. І саме це дає нам підстави говорити, що для Росії Крим, давня Корсунь, Херсонес, Севастополь мають величезне цивілізаційне і сакральне значення» [37]. У деяких російських інтернет-публікаціях Київ порівнюється з Косово: як в останньому залишаються духовні витoki і святині православних сербів, так у першому знаходяться духовні витoki і святині російського народу [5]. Отже, і столиця України потрапляє до переліку російської «сакральної спадщини», що може слугувати виправданням наступної ескалації агресії.

Нагадаю, що 4 грудня 2014 р. під час звернення з щорічним «Посланням» президента Російської Федерації до Федеральних Зборів В.Путін наголосив на значущості волевиявлення жителів Криму щодо приєднання останнього до Росії [37]. Аналогічної позиції дотримується й голова уряду Російської Федерації Д.Медведев,

наголошуючи на важливості референдуму «народу» Криму як підстави «возз'єднання» Криму з Росією [38]. При цьому слід відмітити, що більшість із аргументів щодо «законності» приєднання Криму до Росії, які висловлюються вищим керівництвом РФ, раніше вже були формалізовані у низці нормативно-правових актів Російської Федерації. Так, зокрема, 21 березня 2014 р. було ухвалено Федеральний конституційний Закон «Про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя», відповідно до якого підставами входу Криму до складу Російської Федерації були: результати референдуму населення Криму, Декларація про незалежність Автономної Республіки Крим, Договір між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів (далі – Договір), пропозиція Криму про його прийняття в Російську Федерацію [31].

Ще більш актуалізувалося питання пошуку «законних» підстав анексії Криму після того, як 23 грудня 2014 р. голова Ради Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації В. Матвієнко анонсувала підготовку нового законопроекту про визнання незаконним рішення про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР [42]. Зі свого боку В.Путін у вищевказаному «посланні» заявив, що підписання Договору «ґрунтувалося на вільному і добровільному волевиявленні народів Криму на загальнокримському референдумі, проведеному в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі 16 березня 2014 р., в ході якого народи Криму ухвалили рішення про возз'єднання з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації» [16]. У цьому аспекті

слід звернути увагу на те, що Верховною Радою АР Крим були прийняті рішення про місцеві референдуми¹.

Зважаючи на вищезазначене, Україні необхідно створити базу контраргументів щодо наявності підстав для приєднання Республіки Крим до Російської Федерації. Одразу ж слід зауважити, що зазначені постанови Верховної Ради АР Крим про оголошення місцевих референдумів порушували, зокрема:

➤ Конституцію України (ст.73), відповідно до якої «виключно всеукраїнським референдумом вирішується питання про зміну території України»;

➤ Конституцію України (ст.134), Конституцію Автономної Республіки Крим (частина перша ст.1), відповідно до яких «Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України»;

1 27 лютого 2014 р. на позачерговому засіданні Верховної Ради АР Крим було прийнято постанову № 1630-6/14 «Про організацію і проведення республіканського (місцевого) референдуму з питань удосконалення статусу та повноважень Автономної Республіки Крим». Референдум було призначено на 25 травня 2014 р. На нього планувалося винести питання – «АРК має державну самостійність і входить до складу України на основі договорів та угод». 4 березня 2014 р. окружний адміністративний суд м. Києва задовольнив клопотання про забезпечення позову Генеральної прокуратури України про визнання протиправними та скасування рішень ВР Криму щодо організації та проведення місцевого референдуму з питань удосконалення статусу і повноважень автономії. 6 березня 2014 р. на позачерговому пленарному засіданні Верховної Ради АРК прийнято постанову «Про проведення загальнокримського референдуму» 16 березня 2014 р. Серед іншого, цією постановою вже було передбачено призначення на 16 березня 2014 р. загальнокримського референдуму, на який виносяться інші альтернативні питання: 1) Ви за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації? 2) Ви за відновлення дії Конституції Республіки Крим 1992 р. і за статус Криму як частини України? 7 березня 2014 р. було прийнято Указ президента України «Про зупинення дії Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 6 березня 2014 р. №1702-6/14 «Про проведення загальнокримського референдуму». 14 березня 2014 р. Конституційним Судом України Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 р. №1702-6/14, була визнана неконституційною і втратила чинність.

➤ частину другу ст.8 Конституції України, згідно з якою «...нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй»;

➤ частину другу ст.19 Конституції України, відповідно до якої «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»;

➤ частину першу ст.28 Конституції АР Крим, відповідно до якої «нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим з питань відання Автономної Республіки Крим повинні відповідати Конституції України, законам України».

Крім того, від 28 листопада 2012 р. в Україні немає юридичних передумов для проведення місцевих референдумів, оскільки Верховна Рада України, прийнявши у 2012 р. Закон України «Про всеукраїнський референдум», визнала таким, що втратив чинність, Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», який, у тому числі, регулював питання проведення місцевих референдумів. Отже проведення зазначеного місцевого референдуму було неправомірним, оскільки суперечило Конституції України, Конституції АР Крим та законодавству про референдуми, а його результати не можуть бути підставою для вчинення будь-яких юридичних дій, у тому числі – і підписання Договору між Російською Федерацією і т.зв. «Республікою Крим» про прийняття останньої до складу РФ та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів [33].

Не мало за собою правового підґрунтя і твердження В.Путіна під час виступу 24 жовтня 2014 р. на прес-конференції міжнародного дискусійного клубу «Валдай» про те, що Договір між Російською Федерацією і «Республікою Крим» про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів від 18 березня 2014 р. забезпечив право народу Криму на «самовизначення» [41]. Як і безпідставним є твердження пре-

зидента РФ про те, що підписання Договору нібито також ґрунтувалося на «визнанні принципів рівноправності і самовизначення народів, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, <...> необхідності забезпечення поваги й дотримання гідності, прав і свобод людини <...> у відповідності до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, <...> закріплених, зокрема, у Статуті Організації Об'єднаних Націй та Гельсінському Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі» [41].

Так от, недоторканість територіальної цілісності України та непорушність її державних кордонів гарантується положеннями низки міжнародно-правових актів, а саме:

➤ пункт 4 статті 2 Статуту ООН передбачає, що «усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» [45];

➤ Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН містить аналогічне формулювання і встановлює, що «кожна держава зобов'язана утримуватися в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і яким-небудь іншим чином, несумісним з цілями Організації Об'єднаних Націй» [15];

➤ Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі визначає, що: «Держави-учасниці будуть поважати територіальну цілісність кожної з держав-учасниць. Відповідно до цього, вони будуть утримуватися від будь-яких дій, несумісних з цілями й принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй, проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності будь-якої держави-учасниці... Держави-учасниці будуть утримуватися від того, щоб перетворювати територію одна одної в об'єкт військової окупації

або інших прямих або непрямих заходів застосування сили в порушення міжнародного права або в об'єкт набуття за допомогою таких заходів або загрози їх здійснення. Ніяка окупация чи набуття таким чином не будуть визнаватися законними» [17];

➤ Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) встановлює, що: «Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України» [28];

➤ відповідно до положень Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, «ніщо не повинно тлумачитися як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які призводили б до розчленування, до часткового або повного порушення територіальної цілісності чи політичної єдності суверенних й незалежних держав, які дотримуються у своїх діях принципу рівноправності та самовизначення народів – і, внаслідок цього, мають уряд, що представляє увесь народ, який проживає на даній території» [15].

З огляду на вищезазначене, варто наголосити, що відповідно до Конституції України та законів України, Крим єдиний із усіх адміністративно-територіальних одиниць України мав (і має) автономний статус та власний представницький орган (Верховну Раду АРК) й Уряд [33]. Окрім того, Конституція АР Крим забезпечує національно-культурні потреби представників різних етнічних груп Криму шляхом гарантування «функціонування і розвитку російської, кримськотатарської та інших національних мов» (ст. 4, 10, 11, 18, 26) [39, с.43]. Тому, відповідно до вищезазначеної Декларації про принципи міжнародного права в Україні, принцип територіальної цілісності є домінантним над принципом самовизначення.

Водночас варто згадати, наприклад, й про одну з фундаментальних монографій, написану міжнародним колективом авторів та видану авторитетним Oxford University Press невдовзі після кримських подій 2014 р. та присвяченої проблемам самовизначення і сецесії в міжнародному праві [53]. Останній її розділ закінчується аналізом кримської кризи [52, с.293–311]. Автор цього розділу проф. К.Вальтер зазначив, що розвиток подій в Криму знову поставив питання самовизначення та сецесії на перше місце міжнародного порядку денного [52, с.293]. Однак, в ході подальшого аналізу кримської ситуації К.Вальтер досить швидко доходить до зовсім протилежного висновку у своєму дослідженні: кримські події лютого–березня 2014 р. не були прикладом самовизначення та сецесії, а приєднання Криму до РФ було неправомірним.

На початку окупації та наступної анексії Криму в Україні було прийнято цілком адекватне за тих умов рішення: розробити та прийняти Закон «Про окуповані території». Проте він виявився не зовсім вдалим, позаяк не враховував економічні взаємини з окупованими територіями. Пролобійований згодом та прийнятий у серпні 2014 р. закон про вільну економічну зону «Крим» спричинив іще більше проблем, розв’язання яких на державному рівні й досі не знайдено. Під час експертної дискусії на тему «Стратегія реінтеграції Криму: проблеми створення та перспективи реалізації», учасником і модератором якої мені довелося бути і яка відбулася 9 жовтня 2015 р. у стінах НДІУ [50, с.260–265], експерти «Майдану закордонних справ» зокрема зазначали, що у ньому (законі) відсутня логіка в самому визначенні окупованої території як вільної економічної зони.

Зрозуміло, що закон приймався на користь осіб, які володіють активами на окупованих територіях, аби ввести їх таким чином у правове поле України. Проте при цьому громадяни України, які мали кримську реєстрацію, за територіальною ознакою визнавалися нерезидентами у власній країні! Утворенням завдяки згаданому закону такої моделі економічних відносин із тимчасово окупованою територією «Крим» півострів фактично було визнано територією іншої держави (РФ). Це ще більше ускладнило ситуацію, зокрема процес евакуації

на материкову частину малого та середнього бізнесу, а також процес комунікації з громадянами, які вимушено опинилися в окупації. Водночас дозволялося забезпечувати анексовану територію енергоресурсами, продуктами харчування та іншими товарами, що сприяло розвитку окупаційних військових баз, а також частковому податковому забезпеченню маріонеткової влади Криму та Севастополя. Це також піддало сумнівам доцільність застосування санкцій щодо окупованих територій та самої країни-агресора з боку західних партнерів.

Держава повинна чіткіше визначитися й щодо захисту прав українців і тих росіян Криму, які зберігають українське громадянство. Вірогідно потрібно уточнити положення Закону про зарубіжного українця або ухвалити спеціальний Закон про права українських громадян тимчасово окупованого Криму. Необхідно боротися за нове українське покоління мешканців Криму, яке не знало реалій СРСР і не поділяє радянських сентиментів. Потрібна державна підтримка гуманітарних контактів, доступу до вищої освіти, квот для бажаних продовжити навчання на материковій Україні, спільні культурні заходи українських, кримськотатарських та російських національно-культурних товариств. Також важливо забезпечити кримчанам доступ до політичного впливу в усіх сферах суспільного життя.

Важливим буде також зауважити, що й після трьох років від початку окупації Криму й війни з Росією в Україні все ще діє законодавство мирного часу, за винятком деяких змін. Вочевидь є нагальна потреба запровадити мораторій із наступним скасуванням Закону «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованих територіях України». Водночас необхідно розробити та прийняти в новій редакції Закон про національно-культурні автономії, де буде передбачено й можливість створення кримськотатарської національно-культурної автономії із визнанням кримських татар (як і караїмів) корінним народом Криму й прописано про оптимізацію адміністративно-територіального устрою на тимчасово окупованій території АР Крим та м.Севастополя.

Необхідно вирішити проблеми облаштування та соціальної адаптації осіб, які тимчасово залишили Крим і надалі будуть його залишати. На півострові розпочато гоніння на українську мову і культуру, на УПЦ КП та УГКЦ, на все, в чому є дух України на півострові, а також на кримськотатарський національний рух. Щоденних обмежень зазнає освіта рідною мовою [2]. Відтак Україна зобов'язана підтримати проукраїнську політичну ідею в Криму. Низка міжнародних правозахисних організацій, зокрема місія ОБСЄ з оцінки стану справ із дотриманням прав людини вже зробила декілька невтішних висновків про стан речей на окупованій території [29].

Для зменшення проросійської регіональної ідентичності як в АР Крим, так і на сході та півдні країни українському уряду крім інформаційної, потрібно підготувати і реалізувати ефективну гуманітарну і етнонаціональну політику. Зокрема гуманітарні чинники мусять протистояти створенню так званої «гібридної ідентичності» (ті простори, які виникають між різними національними ідентичностями, чи іншими словами, культурними гібридами). Гібриди за допомогою мімікрії можуть пристосуватися до «гегемонізованого переписування євроцентру» (у випадку сепаратистів Криму – це Київ). Гібридність із такої перспективи може виявитися станом, рівноважним відчуженню, станом бездомності. Для того, щоб зруйнувати таке відверто вороже символічне поле в східних та південних регіонах України, необхідні комплексні зусилля, що сформують нову гуманітарну, культурну, інформаційну архітектуру місцевого символічного поля.

Разом з тим держава Україна не має допустити в подальшому створення (навіть номінально) будь-яких національно-територіальних утворень чи органів національно-територіального управління на власній території, в тому числі й кримськотатарських, а відтак після деокупації Криму його статус як автономної республіки мусить бути ліквідованим! Принцип унітарності та соборності має стати не лише конституційним стрижнем політичного устрою України із єдиною титульною нацією – українською та єдиною державною мовою – українською, а й усвідомленою аксіомою для усіх її

громадян незалежно від етнокультурної чи національної приналежності!

Отже, за сучасних умов потрібно активізувати зусилля по формуванню загальнонаціональної ідентичності. Кристалізація національної картини світу забезпечує сплав політичної та культурної ідентичності, що скріплює населення країни потужними символічними та емоційними зв'язками. Саме спільна ідентичність є основою буття даної національної спільноти (політичної нації). Якщо члени спільноти мають високий рівень національної самосвідомості, то при політичному врегулюванні існуючих у суспільстві суперечностей і проблем, вони схильні до обмеження своїх особистих, групових чи корпоративних інтересів задля досягнення загально-носупільної злагоди. У випадку ж, якщо держава не буде здійснювати ефективні кроки по нейтралізації вищезгаданих загроз, це може призвести до втрати суверенітету держави. Значною мірою це може бути зумовлено й критичним зниженням рівня функціонування політичної системи, спричиненого зовнішніми і внутрішніми конфліктами.

Формування загальнонаціональної ідентичності є одним з головних завдань Української держави на сучасному етапі. Для його реалізації потрібно актуалізувати зусилля відповідних державних структур та неурядових організацій у сфері суспільних і, насамперед, міжетнічних відносин. В основі формування загальнонаціональної ідентичності варто закласти такі засади:

- ідея поліетнічної, соціальної, політичної злагоди на основі загальноприйнятої мети – забезпечення духовного і матеріального добробуту громадян України;
- ідея патріотизму, любові до України як вищої і визначальної цінності;
- національна самоповага та повага до представників інших націй та національних меншин (за умови не виявлення ними неповаги до титульної нації);
- захист прав і свобод людини і громадянина незалежно від етнічної приналежності та інших відмінностей;
- високий рівень політичної та правової культури й

просвіти населення (демаргіналізація свідомості людності);

- розвиток дієвого громадянського суспільства.

Крім цього, на рівні держави потрібно розробити і впровадити такі заходи щодо формування загальнонаціональної ідентичності:

- ◎ забезпечувати всебічну підтримку процесу мовно-культурного відродження українців як титульної нації та інших етнічних спільнот України;

- ◎ здійснювати захист інформаційного простору України;

- ◎ сприяти вільному функціонуванню та розвитку української мови та мов національних меншин¹;

- ◎ забезпечувати популяризацію вітчизняної історії, культури, мови через ЗМІ;

- ◎ здійснювати розвиток історичної пам'яті українського народу шляхом створення національних «місць пам'яті», продовжити процес декомунізації та деколонізації української пам'яті;

- ◎ підтримка інтенсивного розвитку вітчизняних культурних індустрій шляхом формування режиму державного протекціонізму для національного виробника культурних товарів і послуг;

- ◎ розвиток вітчизняної системи освіти, особливо викладання історичних дисциплін, спираючись на кращі зразки історичного минулого;

- ◎ створення ефективних механізмів збереження національної історико-культурної спадщини, зокрема посилення відповідальності за руйнування чи розкрадання пам'яток культури;

- ◎ гармонізація державно-церковних та міжцерковних відносин, усунення політизації Церкви (зокрема, кримінальне розслідування антидержавної діяльності РПЦ в Україні, що оперує під виглядом УПЦ-МП);

¹ Мовні переваги мешканців Заходу – 98% українська мова, у Центральному регіоні – українська мова є рідною для 78%, в той час як на Півдні та Сході мешканці цих регіонів вважають рідною українську, або українську та російську, відповідно 35%, 38% та 37% і 34%. Серед тих, хто практично не розуміє української мови найбільше на Півдні – 2% та на Сході – 5%.

- ◎ утвердження моральності та духовності громадян;
- ◎ створення довготривалих програм міжкультурного та міжрегіонального діалогу
- ◎ створення механізмів щодо сприяння задоволенню мовних, культурних, освітніх потреб українців за кордоном;
- ◎ вдосконалення шляхів ефективного забезпечення соціальної адаптації біженців в українське суспільство;
- ◎ посилення контролю над міграційними процесами.

Політика національної безпеки в гуманітарній сфері має бути спрямована на подолання загроз у сфері освіти, культури, науки, релігії та на підтримку умов, спрямованих на зміцнення загальнонаціональної ідентичності, зокрема мови, культури, традицій, вірувань усіх етнічних спільнот і засновуватися на ідеях етнічного плюралізму, на можливості співіснування та симбіотичного розвитку різних етнічних груп у межах поліетнічного простору та державної націєцентричності України.

В етнонаціональній сфері потрібно сформулювати і законодавчо закріпити Доктрину етнонаціональної політики України, де були б розроблені її концептуальні засади та чітко визначені базові поняття етнонаціональної політики: «титульна нація», «національність», «корінні народи», «етнічна група», «етнічна спільнота» тощо, позаяк навіть у чинній Конституції України немає їхнього чіткого визначення. Потрібно здійснювати подальше вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері забезпечення прав етнічних меншин та гарантії провідного становища української нації та її культурно-історичної спадщини, а також безумовного державного статусу української мови.

Якщо розглядати в цілому Стратегію повернення Криму та реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької й Луганської областей, то вона має бути комплексною і включати цілий ряд заходів у різних сферах:

- 1) створити центральний орган з питань Криму – Агентство, Центр чи Комітет, що координував би діяльність органів влади і громадських організацій з питань повернення Криму;

2) розробити та затвердити державну Стратегію з реінтеграції Криму з акцентом на міжнародно-правовому, економічному, культурному й гуманітарному аспектах проблеми;

3) посилити зовнішньополітичну діяльність держави, спрямовану на збільшення проукраїнської коаліції демократичних держав світу, що визнають злочинними дії Російської Федерації щодо анексії Криму і підтримують посилення економічних санкцій проти неї;

4) продовжувати реалізацію євроінтеграційної стратегії. Докладати зусиль щодо виконання Україною міжнародних угод стосовно впровадження демократичних стандартів у контексті підписання Договору про асоціацію з ЄС, особливо в аспектах подолання корупції та покращення матеріального добробуту населення;

5) розробити і надіслати звернення до міжнародних судів, відповідних міжнародних організації з позовами проти Російської Федерації з метою притягнення до відповідальності за анексію Криму і підтримку сепаратистів і колаборантів на Донбасі, за порушення прав людини, українців та національних меншин у Криму;

6) сприяти підготовці позовів від іноземних і українських юрисдикції щодо тих підприємств, які були націоналізовані незаконною владою Криму, до міжнародних судів з вимогою компенсації завданих збитків;

7) забезпечити прийняття відповідних нормативно-правових актів, спрямованих на сприяння діяльності органів влади і громадських організацій з питань повернення Криму;

8) налагодити системну взаємодію державних органів з експертним середовищем, з громадськістю для підготовки і реалізації програм з реінтеграції Криму;

9) розробити і впровадити ефективні державні програми щодо інтеграції біженців з Криму в українське суспільство;

10) розробити і реалізувати активну інформаційну кампанію шляхом налагодження постійної трансляції на Крим центральних українських каналів українською, російською та кримськотатарською мовою з метою об'єктивного

висвітлення подій в Україні та розвінчання неправдивих міфів, що поширюються Російською Федерацією;

11) для протидії впливам ідей так званого «русского міра» розробити власний національний інформаційно-культурний проект («Український світ», «Велика Україна» тощо), спрямований на консолідацію українського народу;

12) провести інформаційно-просвітницьку кампанію популяризації історії та культури Криму серед усіх категорій населення; створити єдиний електронний портал-бібліотеку видань з історії та культури Криму;

13) створити систему інформаційного висвітлення ініціатив та проектів щодо питань реінтеграції Криму через вітчизняні ЗМІ, зокрема шляхом створення рубрик, теле- і радіопередач, присвячених цій тематиці;

14) сприяти приверненню міжнародної уваги до проблем репресій та порушення прав людини на півострові, зокрема через застосування торговельної, продовольчої, енергетичної, водяної блокади півострова;

15) забезпечити створення логістичних центрів на адміністративній межі з АР Крим з метою формування позитивного сприйняття жителями Криму України;

16) виробити й ухвалити Закон України «Про колабораціонізм».

Для того, аби у майбутньому мати змогу повернути втрачені території та відновити свій суверенітет, Україні потрібно вже сьогодні докласти максимум зусиль як всередині країни, так і на міжнародному рівні. Переконати все суспільство та міжнародну спільноту у тому, що частина Донбасу (т.зв. ОРДЛО) і Крим є тимчасово окупованою Росією територією України, від якої вона за жодних обставин не відмовиться, і врешті решт поверне їх до свого складу. Також важливо, щоб дискурс про повернення втрачених територій (як внутрішньоукраїнський, так і на міжнародному рівні) включав у собі не тільки Донбас, але безперечно і Крим. Донбас та Крим мають завжди розглядатися разом. На жаль, сьогодні Росії вдалося розділити дискусії про ці два регіони.

«Мінський процес» слід розглядати як механізм зниження інтенсивності військової складової конфлікту

та переведення його в розряд заморожених, що практично вичерпав себе й був апіорі помилковим, приреченим відіграти роль пастки для України. Спотворена імплементація Мінських домовленостей є не вигідною (програшною) для України. Адже вона «повертає» до складу України зруйновані території, повністю контрольовані та керовані місцевими бандисько-колабораціоністськими угруповуваннями й російськими окупантами та величезну кількість озлобленого електорату з промитою російською пропагандою свідомістю. Тому необхідно домовлятися про використання інших форматів, зокрема розширеного й оновленого «нормандського», реанімованого на нових засадах «жневського» чи навіть вимагати повернення до «будапештського» або витворення новітнього, які дадуть можливість виробити більш ефективні шляхи дипломатичного вирішення конфлікту [9; 13].

Безумовно, важливо розробити та прийняти Закон про Стратегію деокупації та реінтеграції території Криму і державну програму з цього питання, передбачивши до нього як додаток відповідне фінансування. На законодавчому рівні слід вирішити питання про можливості проведення державно-правового експерименту зі створення моделі розвитку Херсонської області як основної у вирішенні питань деокупації та реінтеграції окупованої території Криму.

Україні необхідно розробити та прийняти Закон про колабораціонізм, що визначатиме невідворотність покарання, тобто кримінальної, адміністративної, громадянської, конституційної відповідальності залежно від ступеня провини. Він має також мати й економічну складову й передбачати покарання за збагачення на тимчасово окупованих територіях за рахунок української державної та приватної власності, а також мотивувати певну частину населення на цих територіях до прийняття зважених рішень.

Розробки та ухвали очікують і закони про статус та забезпечення прав кримськотатарського народу в Україні, про особливості економічних відносин із тимчасово окупованими територіями та про забезпечення права власності на тимчасово окупованих територіях України. Це дасть змогу зняти багато запитань, що є актуальними сьогодні для суспільства

та іноземних інвесторів. Крім того, для майбутньої реінтеграції Криму потрібна буде велика кількість фінансових ресурсів (відновлення господарської системи, ліквідація екологічних проблем тощо), а тому вже зараз у бюджеті України необхідно формувати відповідний резервний фонд. Окремим питанням стоїть проблема необхідності створення Фонду із реінтеграції окупованих територій України.

Не менш важливою є й боротьба за світогляд кримської молоді, тож потрібно створити Кримський освітньо-науковий центр на вільній території країни для кримських дітей та молоді (дошкільні установи, інтернати, школи-інтернати, університет, науково-дослідний інститут тощо), а також центр дистанційного навчання кримських студентів, що залишилися та території окупованого Криму з наступною видачею дипломів та сертифікатів. Метою є формування майбутнього кадрового управлінського резерву на деокупованій території.

Від часу розробки першого проекту «Стратегії повернення Криму» (2014 р.) влада України почала здійснювати лише деякі кроки з наміченого, однак, на жаль, навіть ці заходи спізнюються у часі більш ніж на рік, а то й на два. Тим часом потрібно чітко усвідомити, що для відновлення контролю України над Кримом має стати фактом такий стан речей, коли Росія відмовиться від АРК, відмінить прийняті нею ж законодавчі акти та виведе свої війська з півострова. Наразі, щоб це сталося, необхідно або завдати РФ воєнної поразки, або ж дочекатися розпаду РФ як держави чи перевороту державного керівництва в Кремлі, або ж разом із усім світом працювати над виснаженням ворога.

Слід визнати, що на сучасному етапі Україна не має можливостей для визволення Криму шляхом повномасштабної воєнної операції. Тож стратегічна операція з відновлення контролю над Кримом мусить бути дзеркальною до російської, тобто поліцейсько-стабілізаційною, а не класичною військовою. Для цього у Збройних силах України є унікальна структура – підрозділи військово-цивільної взаємодії. На відновлення сил і засобів для ведення таких стратегічних операцій Україні потрібно близько 5–10 років інтенсивної праці.

Паралельно з цим Україна має вже від сьогодні здійснювати певні розрахунки, напрацювання і планування також відповідної воєнної операції, тобто фактичної дзеркальної комплексної операції з деокупації Криму щодо тієї, яку вона мала у лютому–березні минулого 2014 року. Відтак Збройні сили України, які нині за чисельністю не виходять за рамки мирного часу (тобто не більші за 1% від кількості населення), мусять бути доведені до близько 400 тисяч вояків різних родів військ і угруповань, відповідно вишколені, профінансовані, озброєні за сучасними вимогами ведення війн тощо. І це лише за умов і завдань проведення так званої миротворчо-стабілізаційної операції (тобто виключно за умов, коли супротивник не зможе забезпечити відповідного спротиву і лише на території Кримського півострова).

Крім того, Україна має відновити, осучаснити й зміцнити власний військово-промисловий комплекс, що був би здатен виробляти не лише обороне, а й наступальне озброєння! Слід негайно сформувати підрозділи т.зв. кібер військ та військ електронної протидії, започаткувати створення космічних військ та відповідних науково-технічних лабораторій, налагодити виробництво протитанкової зброї, відродити військово-морські сили, яким не варто зосереджуватися цілковито у Криму і досвід 2014 року це підтверджує.

Нагальної потреби є скоординувати зусилля усієї держави на відновлення сучасних військово-повітряних сил і так званої стратегічної системи протиповітряної оборони, зокрема поставити на озброєння ракети середньої дальності. Йдеться про створення, наприклад, високоточної і потужної неядерної зброї/комплексу засобів, здатних завдати швидкого й нищівного удару по критичній інфраструктурі ймовірного агресора (хімічні заводи, дамби, ядерні та інші електростанції, важливі урядові та військові об'єкти, центри управління, зв'язку, забезпечення тощо). Україні необхідно вже тепер узятися за створення неядерних ракетних систем із потенційною дальністю дії близько 2500 км – 4000 км тощо. У перспективу має бути закладено й щонайшвидша здатність опанування тактичною ядерною зброєю.

Загалом же військова організація держави, її військово-промисловий комплекс, система озброєння ЗСУ тощо потребують не просто перебудови, вони потребують відбудови її з нуля, за нормами і стандартами нового часу.

Дипломатичні, торговельно-економічні, гуманітарні тощо стосунки із державою-агресором мають бути розірвані! Україна мусить діяти не лише симетрично, а й асиметрично і не лише збройно-оборонно на власному терені, але й на інформаційному, гуманітарному, політико-дипломатичному, диверсійному фронтах протистояння тощо з огляду на стратегічну перспективу завдати остаточного всебічного і летального удару ворогові, в тому числі й на його території! Увесь політикум держави та усі громадяни країни мусять з'ясувати: відкупитися від ворога, залагодити агресора поступками чи лише певною мірою задовольнити його апетити – не вдасться! Відтак життєво необхідно виробити власну національну комплексну доктринальну стратегію з визволення загарбаних ворогом територій, що включала би у себе не лише дипломатичну, гуманітарну чи соціально-економічну складові, а й військово-наступальну і яка б мала кілька вірогідних (як позитивних, так і можливих негативних) сценаріїв розвитку подій і наслідкових чинників не лише локального характеру, а й у геополітичному обширі. Досвід інших держав і війн сучасності має бути не лише ретельно вивчений, а й проаналізований щодо доцільності його використання у практичній вітчизняній воєнно-політичній дійсності, проте не мусить бути застосований як калька чи визначальний сценарій без її поточного врахування та без моделювання власної (відмінної, проте обумовленої) тактики і стратегії як на близьку, так і на далеку перспективу ведення комбінованої війни.

Наразі ж необхідно також запровадити торговельну, енергетичну і ресурсну блокаду тимчасово окупованих чи анексованих територій, що послабить інфраструктуру та моральний дух ворога. Одним з елементів такої блокади, наприклад, може бути ізоляція Криму від постачання електроенергії та прісної води. Чи вдасться Кримському півострову вирішити проблему прісної води без України? Об'єктивно – ні!

Залежність Криму від материкової України

Транспортне сполучення

Продукти харчування

Частка поставок продуктів харчування з материкової частини України

У зв'язку із нестабільністю поставок через погодні умови та низьку пропускну здатність поромної переправи, Росія неспроможна постачати продукти харчування до Криму в належному об'ємі

Вода

Забезпечення Україною потреб Криму в прісній воді

Прісна вода постачається до Криму за допомогою Північно-Кримського каналу, який забезпечує кримським мешканцям господарства на півострові. Без забезпечення з материка всі поля, городи і виноградники перестануть плодоносити.

Електроенергія

Покриття Україною дефіциту електроенергії в Криму

Високий 11% потреб Криму забезпечується місцевими атомними та сонячними станціями, а також теплоелектростанціями. Дефіцит електроенергії покривається за допомогою Запорізької та Каховської ГЕС.

Газ

Покриття Україною дефіциту природного газу в Криму

Приблизно на 60% півострів забезпечується газом природним газом власного виробництва, що здійснюється в басейні Чорного та Азовського морів.

Телекомунікації

Забезпечення Інтернетом та телефонним зв'язком

Широкошвидкісний Інтернет до Криму надходить з материка за допомогою оптоволоконної мережі. Материкальні мобільні телефонні мережі також належать українським операторам.

Тимчасова окупація Криму російськими військами, фактична відірваність території півострова від Росії, відсутність відповідних водопостачальних комунікацій з території Російської Федерації та практична довгострокова неможливість їхнього створення надає Україні абсолютну можливість блокади у постачанні електроенергії та прісної води анексованої ворогом території. Дії України цілком виправдано

можуть набути двох спрямувань, зумовлених як військово-політичними, так і фінансово-економічними спонуками. Такі «санкції» відплати за анексію та колабораціонізм, що безумовно мали би бути запроваджені урядом України, завдадуть нищівного удару не лише кримській економіці та інфраструктурі, а й загострять екологічну та соціально-політичну ситуацію на окупованому півострові чим значно підірвуть міфологізовану репутацію Кремля й сприятимуть зростанню проукраїнських настроїв серед місцевого населення¹. Без українських світла та води спраглий півострів цілком постав не на межі виживання, як у переносному, так і в прямому розумінні [10; 11]. Послідовна, безкомпромісна та тверда позиція української влади в цьому питанні прискорить очевидний крах російської окупаційної влади в Криму і наблизить час повернення півострова. Біблейський принцип напоїти спраглого буде доречним у випадку не плювання благаючого в обличчя тому, хто напоює, його покаяння у скоєних гріхах та спокути. Симетричними і безкомпромісними повинні бути

1 Перш за все зауважу, що загальне споживання Криму водою на день складає від 700 тис. до 1500 тис. м³ на добу, а в середньому – близько 1 млн м³ на добу. Для організації водопостачання в Криму нині мається понад 20 водосховищ звичайного збору, 9 наливних водосховищ і близько 400 свердловин. Повний об'єм води у водосховищах Криму – більш ніж 400 млн м³. Тож Криму прісної води фактично не вистачало й до російської окупації. Більш того, система водопостачання Криму сама по собі потребувала модернізації й ніколи не була самодостатньою. Нагадаю, принагідно, що у 2014 р. споживання прісної води в Криму скоротилося у п'ять разів – до 310 млн м³ (втрати – до 16 млн м³). У 2015 році загальний обсяг забору води склав 253,46 млн м³, в тому числі: з прісних поверхневих джерел – 138,47 млн м³ (55%), підземних вод – 95,13 млн м³ (37%), морської води – 19,86 млн м³ (8%). Обсяг втрат – 13 млн м³ або близько 6% води. Для виробничих потреб використано всього 50% обсягів води, на господарсько-питні – 39%, на зрошення – 6%. Отже, Кримський півострів втратив за 3 роки 74% джерел прісної води. У 2015 р. в Нижньогірському районі після відбору води з підземних пластів вода зникла з колодязів у багатьох селах, про що неодноразово повідомляли обурені фермери в органи влади. Люди скаржаться, але їх звернення ігноруються. Масштаб водної кризи в Криму характеризує стан Тайганського і Білогірського водосховищ. З Тайганського водосховища в Криму, що живило досі також Феодосію і Керч, перестали скидати воду. Але не тому, що східний Крим більше не потребує води, а тому, що спустити більше нічого – у водоймі відсутній корисний об'єм води і він перетворився на ставок. Верхів'я Білогірського водосховища повністю висохли ще у вересні 2016 року [46]. У 2016 р. в Нижньогірському районі почалося активне капілярне засолення ґрунту, з'явилися солончакові плями, земля перестала бути придатна для землеробства.

дії та заходи України у сфері економіки, фінансів, товагообігу, енергетики тощо...

Московщина ж, безумовно, об'єктивно не спроможна вирішити енергетичну, продовольчу та екологічну проблеми на окупованих територіях й уникнути своєї ганебної кінцевої поразки, а значить не залишить спроб розв'язати це та інші питання через подальше розхитування внутрішньої ситуації в Україні: підкупом її політичної верхівки, організацією соціально-політичних заворушень, спонсоруванням сепаратистів і колаборантів, торговельно-ресурсними війнами, посиленням своєї терористичної діяльності й, врешті, новим етапом розвитку військової агресії. До цього Москву спонукатиме й кримська пастка, вирішити яку об'єктивно здатна лише Україна.

При цьому, водночас, необхідно створити «вузли обміну» на території Херсонщини, прилеглої до адмінкордону з окупованим Кримом, і вздовж лінії фронту на Донбасі. Це потрібно для отримання громадянами (!) України, що перебувають в окупації, необхідних для життя персоналізованих товарів та послуг (продукти харчування, ліки, державні та юридичні послуги тощо). Вже сьогодні потрібно розробити пакет пропозицій (і компромісів), які Україна могла б запропонувати. На повернення мешканців Криму в українську орбіту мають працювати запроваджені сприятливі в Україні умови в освіті, охороні здоров'я, соціальній політиці, оформленні документації, питаннях майна та ін. Україна може вигідно відрізнитися від російської окупаційної влади, в тому числі й цивілізованим дотриманням прав людини: в сфері освіти, безпеки, громадянських прав тощо. Разом з цим права людини невід'ємні від відповідальності за свої вчинки. Злочини, здійснені окупаційними властями та їхніми колаборантами чи місцевими сепаратистами, мають бути відповідно задокументовані й передані на розгляд як української правоохоронної системи, так і міжнародних судів.

Потрібно забезпечити й проведення активної просвітницької роботи в прифронтових районах з одночасним розвитком соціально-економічної інфраструктури. Особливо важливо, щоби програми розвитку реалізовувалися із широким

залученням європейських організацій для того, аби розвінчувати усілякі міфи стосовно ЄС та НАТО зокрема й київської влади загалом. Всебічно сприяти лояльним до України переселенцям з окупованих територій та тим, хто сприяє захисту її інтересів на південно-східній периферії. Це буде означати, що Україна як держава піклується про своїх громадян.

Крім конкретних заходів щодо реінтеграції тимчасово окупованих територій, комплексне вирішення даної проблеми стане можливим лише внаслідок успішного реформування ключових сфер життя Української держави.

Наріжними, з-поміж багатьох із них, є такі чинники:

- подолання корупційних явищ (корупція у найвищих органах влади України нині залишається найбільшою загрозою національній безпеці та стабільності держави);
- деолігархізація держави й здійснення фундаментальної інституційної реформи;
- системне вирішення питань в економічній, соціальній, політичній та інших сферах життєдіяльності країни;
- реформа виборчого законодавства;
- прирівнення політичного популізму до політичної корупції, що є загрозою національній безпеці;
- створення сучасної боєздатної армії;
- ефективна міжнародна політика;
- подолання п'ятої колони прихованих колаборантів в органах влади та управління;
- цілеспрямована україноцентрична і консервативно-націократична гуманітарна політика держави.

Нажаль, покищо зусилля влади України в напрямкові практичних і плідних як тактичних, так і стратегічних дій щодо деокупації та реінтеграції Криму й окремих загарбаних Росією теренів Донецької і Луганської областей не відповідають викликам часу.

Насамкінець вважаю, що було би доцільно створити на материковій частині деокупаційний уряд (центр) з реінтеграції Кримського півострова, а також інші державно-громадські інституції, що займатимуться питаннями тимчасово оку-

пованого Криму. Уже зараз слід створити експертну групу з представників виконавчої влади, громадськості, вчених тощо для розробки стратегії державної політики України в цьому напрямку. Така стратегія має містити чіткі цілі, завдання, індикатори результатів і строки виконання планів. Орієнтовні результати мають бути зрозумілими не лише на материковій Україні та кримчанам, а й для міжнародного співтовариства.

Тільки за комплексної розробки та втілення в життя вищевказаних та інших дій та заходів, курсу на невідротню модернізацію державного управління, кардинальних й основоположних реформ у всіх, без винятків, сферах життєдіяльності держави та безкомпромісової політики щодо капітуляції агресора, Україна буде не лише готовою до ефективного і справедливого дипломатичного розв'язання на свою користь протистояння з Росією та потужного санкційно-блокувального примушення її до деокупації захоплених територій, а й здатною, за відповідного часу і нагоди, завдати Московії збройної поразки як на локально українському театрі воєнних дій, так на більш глобальному рівні.

Єдність і відданість усього суспільства навколо ідеї соборності й незалежності власної Вітчизни та незламна воля до перемоги, очищення влади та демаргіналізація й просвітництво усього громадянства, інституційні та економічні реформи, оновлення судово-правової системи тощо, створять умови для потужного і стрімкого стрибка країни вперед, зміцнення її гуманітарної, господарської й військової потуги, об'єднають народ й дозволять відновити територіальну цілісність держави в її історично-етнографічному розширі, зміцнять, у підсумку, її національну безпеку та перетворять Україну на сучасну світову державу.

Список використаних джерел

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / Упорядн. П.П.Гай-Нижник. – К.: «МП Леся», 2016.
2. «Анексована» освіта в тимчасово окупованому Криму. Моніторинговий звіт (2015 р.). – К., 2015.
3. Антонюк О. В. Основи етнополітики / О.В.Антонюк. – К.: МАУП, 2005.
4. Борщевський С. Війна проти України. Другий фронт: гуманітарний / С.Борщевський // День. – 2016. – № 179. – 5 жовтня.
5. Бульчук Н. «Главная цель Запада – это, конечно, Россия!». Посол Сербии в России Славенко Терзич о России, Сербии, Византии и корнях современной русофобии / Н.Бульчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/78801.htm>.
6. Виклики та загрози гуманітарній безпеці Української Держави: збірник науково-експертних матеріалів. – К.: НІСД, 2015.
7. В псевдореферендуме 2014 года участвовали 34% крымчан – Джемилев // Liga.Net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/news/politics/5772922-v_psevdoreferendume_2014_goda_uchastvovali_34_krymchan_dzhemilev.htm.
8. Гай-Нижник П. П. Корупція в Україні: (не)протидія влади й законодавчий популізм (нотатки з недавнього минулого та про (не)уроки історичного досвіду) / Павло Гай-Нижник // Гілея. – 2015. – Вип.100 (№9).
9. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення / Павло Гай-Нижник. – К.: «МП Леся», 2017.
10. Гай-Нижник П. Прісна спрага замороженого «підросійського» Криму (чи вдасться півострову вирішити проблему прісної води без України) / Павло Гай-Нижник // Час і події (Чикаго, США). – 2014. – № 45. – 6 листопада.
11. Гай-Нижник П. Спрага-спрага-спрага... Чи вдасться Кримському півострову вирішити проблему прісної води без України? / Павло Гай-Нижник // Дзеркало тижня. – 2014. – № 41. – 7–14 листопада.
12. Гай-Нижник П. П., Батрименко О. В., Чупрій Л. В. Реінтеграція Криму та послаблення кримської регіональної проросійської ідентичності в контексті реалізації державної політики національної безпеки України / П.П.Гай-Нижник, О.В.Батрименко, Л.В.Чупрій // Гілея. – 2015. – Вип. 103 (№ 12).
13. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Російсько-українська війна: особливості розв'язання військово-політичного конфлікту на Сході і Півдні України за сучасних геополітичних умов / П.Гай-Нижник, Л.Чупрій // Українознавство. – 2016. – №4.

14. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Формування загальнонаціональної ідентичності українців в контексті сучасних викликів / Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій // *Гілея*. – 2015. – Вип.101 (№10).

15. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

16. Договір между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/news/20605>.

17. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055.

18. Закон України «Про основи національної безпеки України» із змінами №630–VIII від 16.07.2015 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 39.

19. Индекс результативности российской пропаганды // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=510>.

20. Київський міжнародний інститут соціології. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=186&page=16>.

21. Концепция Федеральной целевой программы «Русский язык» на 2016–2020 годы // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://government.ru/media/files/pdf>.

22. Крим в етнополітичному вимірі. – К.: Світогляд, 2005.

23. «Крим – рік після анексії» – загальнонаціональне опитування // Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/krim--rik-pislja-an-opituvannja.htm>.

24. Кримський соціум: лінії поділу та перспективи консолідації: аналітична доповідь / Центр Разумкова // *Національна безпека і оборона*. – 2009. – №5.

25. Куроп'ятник О. Стратегія повернення Криму / Олексій Куроп'ятник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/article/print/internal/strategiya-povernennya-krimu-_.html.

26. Матеріали Державної служби статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

27. Мацола Д. Чи відбудеться деокупація Криму / Д.Мацола // *Соцпортал*. – 2016. – 30 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socportal.info/category/analytics>.

28. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї // Верховна Рада України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_158.

29. ОБСЄ: Викладання української мови в Криму майже зникло через тиск на школи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/1126354-obse-vikladannya-ukrajinskoji-movi-v-krimu-mayje-zniklo-cherez-tisk-na-shkoli.html>.

30. О Федеральной целевой программе «Русский язык» на 2011–2015 годы: постановление Правительства Российской Федерации от 20.06.2011 г. № 492 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://svn.rs.gov.ru/sites/svn.rs.gov.ru/files/Postanovlenie_Pravitelstva_ot_20-06-2011_no492.pdf.

31. О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов – Республики Крым и города федерального значения Севастополя: Федеральный конституционный закон от 21 марта 2014 г. № 6-ФКЗ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://text.document.kremlin.ru/SESSION/PDA/linkProxy?subjectId=70618342&linkType=65537>.

32. Основы государственной культурной политики (проект) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2014/05/15/osnovi-dok.html>.

33. Оцінка аргументації Російської Федерації щодо приєднання Автономної республіки Крим. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1751/#_ftn1.

34. Перепись населения в Крымском федеральном округе (2014) // Википедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B>.

35. Перспективи українсько-російських відносин (Концептуальні підходи і практичні кроки) // Національна безпека і оборона. – 2015. – № 8–9.

36. Політичні уподобання мешканців Одеської області // Київський міжнародний інститут соціології. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20130321_OdObl/Odesa.pdf.

37. Послание Президента Федеральному Собранию. Сайт Президента Российской Федерации // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/47173>.

38. Председатель Правительства Дмитрий Медведев о воссоединении Крыма и Севастополя с Россией // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://government.ru/news/11242/>.

39. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23.12.1998 № 350-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5–6.

40. Программа работы с соотечественниками, проживающими за рубежом, на 2015–2017 годы: распоряжение Правительства РФ от 19.11.2014 г. № 2321-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russkoepole.de/images/flash/ZXiQGZwhcwc.pdf>.

41. Путин рассказал о захвате Крыма и «самоопределении» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavred.info/politika/putin-sravnil-krym-i-kosovo-lyudi-imeyut-pravo-na-samoopredelenie-293825.html>.

42. Решение о передаче Крыма в 1954 году УССР от РСФСР было принято с грубейшими нарушениями – Председатель СФ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://council.gov.ru/press-center/news/50024/>.

43. Соціальна і гуманітарна політика: підручник / В.П.Трошинський, В.А.Скуратівський, М.В.Кравченко та ін. – К.: НАДУ, 2016.

44. Стало відомо, скільки росіян хочуть повернути Крим Україні // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://24tv.ua/ukrayina/stalo_vidomo_skilki_rosiyan_hochut_povernuti_krim_ukrayini/n620910p.

45. Статут ООН // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

46. Тайганское водохранилище Крыма превратилось в ставок // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.krymr.com/a/28081471.html>.

47. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013.

48. «Що об'єднує та роз'єднує українців» – опитування громадської думки України // Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/sho-obednue-ta-rozednue-.htm>.

49. Ярмоленко М. Сепаратистські рухи в незалежній Україні: виитоки, суб'єкти та об'єкти процесу / М.Ярмоленко // Наукові записки: Серія «Історія». – Тернопіль, 2011. – № 2.

50. Ярошинський О. Експертна дискусія «Стратегія реінтеграції Криму: проблеми створення та перспективи реалізації» / О.Ярошинський // Українознавство. – 2015. – № 3 (56).

51. 82% кримчан підтримують анексію Криму і не вірять у війну з Україною – опитування // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/4/7057470/>.

52. Walter C. Postscript: Self-Determination, Secession, and the Crimean Crisis 2014 // Walter C., Ungern-Sternberg A. von, Abushov K. (ed). Self-Determination and Secession in International Law / C.Walter. – Oxford: Oxford University Press, 2014.

53. Walter C., Ungern-Sternberg A. von, Abushov K. (ed). Self-Determination and Secession in International Law / C.Walter, A. von Ungern-Sternberg, K.Abushov. – Oxford: Oxford University Press, 2014.

Scientific edition

Pavlo HAI-NYZHNYK

**Basic Principles
of Strategy for De-Occupation and Reintegration
of Crimea in the Context of National Security
of Ukraine: Aspects of the Problem
and Solution Areas**

Expert-analytical report

Pavlo Hai-Nyzhnyk / Гай-Нижник Павло

Basic Principles of the Strategy for De-Occupation and Reintegration of Crimea in the Context of National Security of Ukraine: Aspects of the Problem and Solution Areas / Основні засади Стратегії деокупації та реінтеграції Криму в контексті національної безпеки України: штрихи до проблеми й напрямки розв'язання. – К.: «МП Леся», 2017. – 105 с.

Cover layout and design by Olha Hai-Nyzhnyk
Translated by Victoria Kalyna

Наукове видання

ГАЙ-НИЖНИК Павло Павлович

**Основні засади
Стратегії деокупації та реінтеграції Криму
в контексті національної безпеки України:
штрихи до проблеми й напрямки розв'язання**

Експертно-аналітична доповідь

Pavlo Hai-Nyzhnyk / Гай-Нижник Павло

Basic Principles of the Strategy for De-Occupation and Reintegration of Crimea in the Context of National Security of Ukraine: Aspects of the Problem and Solution Areas / Основні засади Стратегії деокупації та реінтеграції Криму в контексті національної безпеки України: штрихи до проблеми й напрямки розв'язання. – К.: «МП Леся», 2017. – 105 с.

Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки: Ольга Гай-Нижник
Переклад англійською: Вікторія Калина